

AZ 1848—49-IKI
VÖRÖS-SAPKÁS 9-IK HONVÉDZÁSZLÓALJ
TÖRTÉNETE.

MEGIRTA :
HOFFMANN ARNOLD
TH. TANÁR.

Ára: 1 korona.

KASSA
NYOMATOTT VITÉZ A. UT. KÖNYV-, KŐ- ÉS MŰNYOMDÁJÁBAN.
1906.-1312.

ELŐSZÓ.

Ünnepünk van ma, a vörös-sapkások emlékének szánt ünnep az. Mivel már régen tartozánk Nekik, emléköknek kőbe faragott. ércbe vésett megörökítését nyújtjuk a mai napon unokáinknak, hogy kiket névtelen hősök gyanánt tiszteltek mostanáig, azoknak eszményképét századokra szóló alakzatban lássák meg ma, lássák meg azontúl. A hála és kegyelet szövetkezett a művészet ihlettjeivel, hogy álmképeink honából ébredjen valóra az, kit hősnek minősített 1848—49 története, ki tiszteletet parancsolt elleneinek, ki áhitatteljes csodálatot igényelhet mitőlünk, kik vérei vagyunk.

A kegyelet filléreiből épült fel a ma szabaddá lett szobor. Rákóczi vitéze regél neki a multak dicsőségeiről. Rabbá tették a magyart mindannyiszor, „míg magyar volt, — lesz-e még szükségünk arra, hogy Ő is sűgja felénk hőstetteit? Attól tartok, hogy igen. Elégé magyarok még nem voltunk mostanáig, adná a Gondviselés! hogy elvégre azokká legyünk. S ha lankad nemzeti öntudatunk, ha feledésbe menne dicső multunk, — akkor állj Te is mögénk és juttasd elménkbe: mit műveltél Fehértemplomtól Peredig, — juttasd elménkbe azt is, hogy ezen hősi utad befulásának rugója, életője volt — a szabadság szeretete.

Erről beszél Neked Rákóczi embere, erről beszélj Te is nekünk. Beszéded ugyan egy néma kő, egy hideg érc, de szájról-szájra, ajakról-ajakra adjuk tovább mi élő szóval azt, mit műveltél

A vörös-sapkások hőstetteinek ilyen hirdetője legyen az előttünk fekvő könyvecske is. Terjedelme kicsiny és nincs arányban az elmondandókkal. De ennek is megvan a maga oka. Mintha nem érték volna be az elért eredményekkel, mintha csak egészet akartak volna nyújtani, elnémultak a harc után. Pedig az is, mit egyik-másik is csak közülök feljegyzett, megérdemli, hogy aranyba mártott tollal megörökíttessék, hogy mohón keresett olvasmányát képezze annak, ki magyarnak született.

Két vörös-sapkásnak: almási Glevitzky Sándor és Sóhalmy György hadnagyoknak hátrahagyott irományait sikerült megszereznem. Az első volt a 9-ik honvédszászlóalj egyik segédtszjtje, s mint ilyen, betekintheztett hős csapatunk megalakulásának belső történetébe, — az ő feljegyzései nagy szolgálatomra voltak abban, hogy a zászlóalj első és Budavár ostroma-korabeli tisztikarát összeállíthattam, sajnos azonban, hogy ezektől eltekintve, a főbb hadműveletekre és a többi belső élet különböző fázisaira nem tért ki, sőt a további személyzeti változtatásokat sem hozza. Az utóbbinak feljegyzései napló alakjában történtek. Ezen közlemények szűkszavúak, de hitelesek és nincs nap, melyről ne emlékeznének meg, nincsen menet-stáció, melyről egyet-mást nem tudnának elmondani. De ezen hősünk közlése sem teljes. A második váci csata napján elfogják és a megbízható elbeszélés fonalától megfosztatván, magamra maradtam.

De köszönet, hazafias, mélyen átérzett köszönet mindazoknak, kik ezen — habár nem teljes — feljegyzéseket a rendelkezésemre bocsátották. Köszönetet mondok e helyen özv. Glevitzky Sándorné úrnő öngagságának, boldogult férje 1848/49-re vonatkozó összeírásainak kegyes átengedéseért, — fogadja eléggé ki nem fejezhető köszönetemet a „Magyarország“ című napilap tek. szerkesztősege azon szívességeért, melylyel Sóhalmynak, lapjának 1897-ik évfolyamában Hentaller által ismerttetett és egész terjedelmében közölt naplóját kezeimhez juttatta, — köszönet végül a szobor alkotóinak, kik megkeresésemre nevezett napilapnál közbenjártak, mely szeretetreméltóságuk nélkül jelen emléklapjaim aligha láttak volna napvilágot.

Végezetül tudd meg Kedves Olvasó! hogy midőn e szerény terjedelmű emlékkönyvet megszerezted, új szobrot emeltél. A 9-ik honvédszászlóalj össezeségének szánt szobor leleplezésének napján közrebocsátott jelen füzetem árából épül majd fel a sárospataki temetőben egy sírkő, mely Glevitzky Sándor, volt vörös-sapkás hadnagy és egykori tamitóképzői tanár nyugvóhelyét jelzi. Ehhez járulsz Te is filléreiddel.

Kelt Kassán, 1906. szeptember 9-én.

Hoffmann Arnold.

I.

A zászlóalj megalakulásától — Fehértemplom megszállásáig.

(1848. május 26. — augusztus 22-ig.)

Az 1832-ik évi december 16-ára egybe-^{Politikai elő-}
hívott országgyűlés kiinduló pontja lett hazánk ^{mények.}
politikai megújulásának. Az osztrák kormány —
háromszázéves hagyományához híven —
szerfölkött kényelmetlennek találta Magyarország
alkotmányos szabadságát és az országgyűlés
minden harmadik évben való összehívásának
mellőzésével az udvari kancellária és a hely-
tartó tanács útján intézte el az ország ügyét.
De a népek szabadságának korszaka beköszön-
tött már. A Széchényi gróf által életbe léptetett
reformpárt nem elégedett meg többé az ősi
alkotmány egyszerű megvédésével, hanem az
elavult intézményeknek modern átalakítására is
törekedett és egymásután vették a fenti ország-
gyűlés követői a vármegyék abbeli utasításait,
hogy az ország érdekeit szabadelvű irányba
terelve léptessék életbe minél előbb a külföldről
importált eszméket. A korszerű reformjavaslatok
tárgyalása ugyan már az alsó táblán is heves
ellenzéssel találkozott, de még nagyobb nehé-
ségekkel járt azoknak keresztülvitele a felső
táblán és midőn végre megszavazták, I. Ferenc
király azoknak javarészét elvetette.

V. Ferdinánd trónraléptekor a rendek az
évtizedek óta hangoztatott sérelmek orvoslását

ujra megsürgették és a reformpárt működése aggodalomba ejtette a bécsi köröket, melyek most valóságos irtó háborút indítottak a nemzeti mozgalom vezéreiből ellen. Wesselényi Miklós báró, Balogh János, Lovassy László, Kossuth Lajos lettek ezen megfélemlítő politika első áldozatai és négy évi börtön jutott Magyarországnak későbbi kormányzójának osztályrészül azon bátorságért, mellyel a kormány erőszakoskodásaival szembe szállt. De ezen megtorlások még inkább növelték az ellenzék ingerültségét és fokozták a vármegyék éberségét. A nemzeti életben mutatkozó processus természetes lefolyását ugyanis nem akaszthatta meg semmiféle felfüggetlés és csalafintaság, midőn pedig 1848. tavaszán a párizsi forradalom szele Magyarországot is érte, akkorra megért már minálunk is a talaj az új eszmék befogadására és a nemzetnek elemmentáris erővel megnyilatkozott közakarata szülte a márciusi törvényeket, melyek április 11-én nyerték el a királyi szentesítést. I. Ferenc királynak 15 évvel azelőtt még lehetségessé vált tagadó álláspontja most már nem érvényesülhetett.

A Metternich iskolájában felnevelkedett bécsi államférfiak elveszítették tehát eddig gyakorolt befolyásukat, mellyel Magyarország ügyeit saját kényök-kedvök szerint intézhették, de hogy a régi hatalmat legalább a pénz, hadügy és kereskedelem terén visszaszerezhessék, nem átaloltak a reakció terére lépni és ezen céljaik elnyerésében szövetkeztek az országban lakó horvát, szerb, oláh, szász és tót nemzetiségekkel, kiket a magyar királyi minisztérium, mint az új törvények végrehajtója ellen felizgatva, nyílt lázadásra bírtak. A többnyire osztrák katonatisztek vezérlete alatt álló fanatizált tömegek megtámadták a magyar fajbéli lakosokat s a testvérharc vére áztatta hazánk rónáit, nap-nap melletti gyújtogatás rémülete szállotta meg a vegyes ajkúaktól lakott területek magyar polgárait és lángba borított községek messzire

látszó füstje sötétítette el az alig megszületett szabadság és testvériség eddigi kék egét.

A gyilkolással és rablással párosult tömeges rajtaütések megszorodtával elérkezett immár annak szükségszerűsége, hogy a magyar kormány egyrészt saját tekintélyének megőrzése céljából, másrészt pedig a létökben veszélyeztetett magyarok alattvalók érdekében is megfelelő számú közbiztonsági csapatokkal rendelkezék, mely szükséglet még azért is vált olyanira érezhetővé, mert a különben is csekély számú magyar hadak javarészt Olaszországban állomásoztak, az országban levő idegen csapatokra pedig nem igen számíthatott a magyar kormány.

Az akkori osztrák hadsereg sorgyalogsága 58 ezredből állott, melyek közül 15-öt, u. m. a 2-ik, 19-ik, 31-ik, 32-ik, 33-ik, 34-ik, 39-ik, 48-ik, 51-ik, 52-ik, 53-ik, 60-ik, 61-ik és 62-ik számúakat Magyarországból és társországaiból ujoncozták. A katonai határőrvidék szolgáltatott 17 határőr- gyalogezredet, továbbá 1 illyrbánáti és 1 csajkás-zászlóalj. Minden sor-gyalogezred állott béke idején 2 gránátos századból, (melyek 2—3 ezredenként önálló gránátos-zászlóaljjá vonattak össze és parancsnokuk után lettek elnevezve), továbbá 2 hat százados és 1 négy százados zászlóaljból; a határőr-gyalogezred 2 hat százados zászlóaljra tagozódott. A magyarországi békeállományú gyalogság kitett eszerint 5 gránátos-, 45 sor- és 36 határőr-, azaz összesen 86 zászlóalj. A határőrvidék leszámításával 1848. nyarán csak 1 gránátos és 23 sor-zászlóalj tartózkodott az ország területén, míg a külföldön állomásozó többi gyalogcsapatok helyét is német zászlóalj foglalta el úgy, hogy ismét a határőrök leszámításával összesen 35 gyalogzászlóalj képezte a magyar helyőrségek gyalogságát.

Lovasság címén állított ki Magyarország ezen időben 12 nyolc százados huszár ezredet, melyek közül azonban csak az 1-ső, 2-ik, 3-ik

Egy nemzeti
hadsereg
szükségessége

és 11-ik számúak tartózkodtak összesen 32 századdal az országban; ezekhez csatlakoztak még a különböző árnyalatú idegen ezredek, u. m. három chevauxlegers és három dzsidás ezred 8—8, végül pedig egy dragonyos- és három vértés-ezred 6—6 századdal. A hazánk területén elhelyezett lovasság kitett ezek után 104 századot.

Ezen máskülönben is elégtelen haderő megbizhatatlanságát fokozta — miként már előbb említve lett — azon körülmény, hogy a gyalogság $\frac{1}{3}$, a lovasságnak pedig több mint $\frac{2}{3}$ része idegen csapatokból állott és bár a nemzetőrség szervezetéről szóló törvény további 116 zászlóaljat és 96 lovas századot bocsátott a kormány rendelkezésére, de minthogy ezen nemzetőr csapatok már a dolog természeténél fogva sem bírhattak a rendes csapatok értékével, szükségessé vált egyrészt az idegenben lévő többi magyar csapatok hazaszólítása, másrészt pedig új csapatok szervezése.

Az első 10 honvédszászlóalj felállítására.

Ezen utóbbi intézkedés bevezetése gyanánt jelent meg május 16-án egy Batthyányi Lajos gróf miniszterelnök, mint helyettes hadügyminiszter és Baldacci Manó báró, a nemzetőri haditanács elnökének aláírásával ellátott felszólítás, mely egy 10.000 főből álló „rendes nemzetőrség“ felállítását szerfölött szükségesnek mondja és egyúttal felszólítja az ország fiait, hogy a „királyi trón, haza és alkotmány védelmére“ az illető hadfogadó (Werbung) helyeken jelentkezzenek. A belépő „rendes nemzetőrök“ három évi szolgálatra kötelezik magukat és foglalópénzül 20 pengő forintot kapnak.

Egyelőre 10 „rendes nemzetőr“-zászlóaljnak és 1 tüzér-ütegnek felállítására határozatot el, még pedig olyképen, hogy az 1-ső és 2-ik zászlóaljnak Pesten, a 3-iknak Szegeden, a 4-iknek Pozsonyban, az 5-iknek Győrött, a 6-iknak Veszprémben, a 7-iknek Szombathelyen, a 8-iknek Pécsen, a 9-iknek Kassán és a 10-iknek Debrecenben kellett megalakúlnia. A toborozás megejthetése céljából lett minden zászlóalj szá-

mára 2.—5 hadfogadó hely rendszeresítve, melyeken a jelentkező önkéntesek meghittettek. Július elején állítottak fel Erdélyben két újabb zászlóaljat, melyek a 11-ik és 12-ik számot nyerték.

Ily módon vetették meg alapját a csakhamar világhírré szert tett magyar hadseregnek, melyet „napok szültek és mégis, mintha szülte volna három század“:

Az országszerte nagy lelkesedéssel megindult toborzás csakhamar szép eredményeket mutatott fel és voltak zászlóaljak, melyek nemcsak saját létszámukat érték el, hanem a fölös számú jelentkezőket más zászlóaljaknak is adhatták át és bár még messzire állottak ezen serdülő csapattek a tűzkereszteléstől, egy keresztelésen átestek még június folyamán, midőn t. i. a „rendes nemzetőr“ nevezete egy szebb, egy dicsőbb névnek adott helyet, értem a „honvéd“ elnevezését, mely szó Kisfaludy Károlynak az „Élet korai“ című költeményének következő sorából vétetett: „Nem csügged a honvéd, tisztjét teljesíti.“

A 9-ik honvéd-zászlóaljnak a kassai és miskolczi hadfogadó parancsnokságok útján beszállítandó újoncait az e célra városenként szervezett toborzó-bizottságok eskették föl a haza és az alkotmány védelmére. Kassán, a zászlóalj gyűlőhelyén, a városi toborzó-bizottság május hó 26-án délután 3 órakor kezdte meg a toborzást, miközben a 34-ik sorgyalog-ezred öt cigánylegényből álló zenekara játszotta a víg nótákat. Ezen toborzó-bizottság tagjai voltak: Sahlhauser Lipót báró és nyugalmazott őrnagy, mint elnök; Horváth Vince városi aljegyző, mint sorozó-bizottsági jegyző; Weitzenbreyer Frigyes dr. városi orvos, mint sorozó orvos; Dobay József városi tisztü ügyész, mint hadbíró; továbbá Péchy Konstantin gróf, Klobusiczky János gróf, Horváth József báró, Bohrányi János jogakadémiai tanár, Vitéz György, Willenrotter Vilmos, Grach József, Koncz József, Balogh István,

A 9. honvéd-zászlóalj megalakulása

Szilvásy Mátyás, Bredovszky József, Régen György, Szentlélek Gyula, Mihályi István, Jekelfalvai Ferenc, Bárczay Albert, Zámbery József és Volny István, mint bizottsági tagok.

Batthyányi Lajos gróf miniszterelnöknek május 16-án közzétett felhívása szerfölött fellvillanyozta a fiatalságot és csakhamar hallatszott mindenfelől a jelszó: „három esztendő nem a világ“: Tömegesen keresték fel tehát a javarészt intelligens családokhoz tartozó kassai fiatalemberek az itteni katonai Werbung-Commandót, mely tisztséget akkor egy Fragnern nevű osztrák százados teljesített és kérték magukat a szervezendő „rendes nemzetőr-zászlóalj“ állományába fölvétetni. De kívánságuk nem teljesült. Türelmetlenül jelentette ki nevezett osztrák tiszt az őt felkeresők előtt, hogy ő erre vonatkozólag a magyar hadügyminisztertől sem határozott utasítást, sem nyomtatványokat mindeideig nem kapott.

Annál nagyobb volt az öröm, midőn a kassai toborzó-bizottság — miként előbb már említettük — május 26-án a toborzást tényleg megkezdette. A toborzás megkezdése után egy órával később a rendelkezésünkre bocsátott feljegyzések szerzője — Glevitzky Sándor — már fel volt véve a honvédek lajstromába, miután megelőzőleg volt jogtanárának — Bohrányi János bizottsági tagnak — markába felcsapott katonának és miután az eljáró orvos őt katonai szolgálatra tényleg alkalmasnak minősítette. Kevéssel azután már tizennyolcan járták a cigányzene hangjai mellett a verbung-táncot.

Másnap — május 27-én — vasárnap lévén, csak a délutáni istentisztelet után folytatták a toborzást a régi színház és a dóm közötti téren (a mai Szabadság-téren) és estefelé már 137-en állottak be katonának, kik valamennyien a királyi konviktus épületében szállásoltattak be. Ezeket már egy osztrák katonai orvos — Neuhold dr. — vette vizsgálat alá, ki csakhamar nagyrészőket a katonai szolgálatra alkalmatlanoknak

jelentette ki. Volt is e miatt nagy felháborodás a visszautasítottak sorában, de a város lakosságánál is, mert hiszen ezen túlságos lelkiismeretesség rugóját ismerte itt mindenki. Nem is nyugodtak az elutasított önkéntesek és felülvizsgáltatásukat kérve, sikerült mégis jórészőknek a zászlóaljba bejuthatni.

Miután a lajstromba bevezetett honvédek egy nemzeti színű lobogóra felesketve lettek, megkapták azonnal a foglaló egy részét (5 pengő forintot) és naponként 8 pengőkrajcárt, mely napi zsoldból azonban 4 krajcár az élelemre vissza lett tartva.

A toborzás az alatt egyre tovább tartott és nemsokára hozta a „Hivatalos Közlöny“ az első tiszti kinevezéseket is. A zászlóalj első — ideiglenes — parancsnoka volt Vitalis Ferenc nyugalmazott osztrák százados. Június 8-án lett Vitalis Sándor, nyugállomány címzetes őrnagy a zászlóalj tulajdonképeni parancsnokává kinevezve. Június 12-én hozta a „Közlöny“ Rácz Sándor 34-ik ezredbeli főhadnagynak és Ordódy Kálmán századosnak a zászlóaljhoz történt beosztását, de csak az első vonult be a zászlóaljhoz, míg Ordódy azontúl is az 1-ső honvéd-zászlóalj kötelékéhez tartozott; úgy látszik, zászlóaljat cserélt a június 15-én az 1-ső zászlóaljhoz századosul kinevezett Elek Ferenc székelly-határőrezredbeli főhadnagygyal, ki ugyanakkor Budapestről jövet, zászlóaljunknál jelentkezett, magával hozván egy Kenessey Gusztáv nevezetű őrmestert is. Ugyancsak még jún. 12-én lettek kinevezve a zászlóaljhoz főhadnagyokul: Reider Péter, Schenovitz Frigyes 39-ik ezredbeli hadnagy és Henkler (Fülhegyi) József volt osztrák hadnagy, hadnagyokul: Horváth János, Schölkorn János és Hellmann József. A zászlóalj első segéd-tisztje lett Horváth János hadnagy. Június 19-én osztattak be: Mejács József, Plitz János (a későbbi Villám ezredes) és Hollán Ernő századosok; Kálnoky Antal 12-ik ezredbeli hadnagy. Bernay Károly és Thuránszky István volt osz-

trák hadnagyok, mint főhadnagyok és végül Földváry György volt osztrák őrmester, Major Dániel szabolicsmegyei nagyfalusi földbirtokos és Mórítz Samu mint hadnagyok. Mórítz Samu azonban nem vonult be a zászlóaljhoz és később a 10-iknél szolgált.

Ezen kinevezések folytán a zászlóalj tisztikara az első szükségnek megfelelőleg kiegészítve lévén, az állomány június 20-ika körül a következőképen alakult: 1 őrnagy, 5 százados, 6 főhadnagy, 5 hadnagy és körülbelül 300 altiszt és közlegény. Az utóbbiak mind a kassai hadfogadó parancsnokság előtt tették le az esküt, de még mindig polgári ruhájokban jártak-keltek és egyedül az előírt kék sapka tüntette fel őket mint a haza ifjú katonáit. Nemsokára azonban beállott e téren is egy jelentékeny változás. E napokban beérkeztek a miskolci hadfogadó-parancsnokságnál besorozott honvédek, mintegy háromszázan. A nagyobbbrészt Borsod-, Gömör-, Heves- és Alsó-Abaúj-megyékből összesereglett vitézek azonban nem a szabályzatszerűleg előírt kék, hanem vörös sapkában vonultak be Kassára az összefutó közönség nem csekély ámulatára. Vitalis őrnagy meghagyta a miskolciaknak, hogy a hadügyminiszter által előírt kék sapkával cseréljék fel eddigi fejdíszüket, de ezek bizony ellenzékieskedtek és arra hivatkoztak, hogy ők többen vannak mint a kassaiak, hogy továbbá a vörös sapkát a borsodmegyei tisztviselők megállapítása folytán viselik és egyúttal fel is kérték a zászlóalj-parancsnokságot arra, hogy a hadügyminiszter elé terjesztené abbeli kérelmeket, mely szerint az egész 9-ik honvédzászlóalj kivételesen nem kék, hanem vörös sapkát hordhasson. Miután Szemere Bertalan, a kormány egyik igen befolyásos tagja és Borsodmegye követe, megyéje részéről hasonlóképen meg lett keresve, hogy a kérdéses ügyet a miskolci honvédek kívánsága szerint pártolja, megjelent csakugyan nemsokára a hadügyminiszternek erre vonatkozó leirata, mely a vörös sapka

viselését azon kikötés mellett engedélyezte, hogy a zászlóalj honvédsége a lázadó rácok elleni harcokban tanusítandó vitézségével magát ezen kiváltságra érdemessé tegye. Kifejezhetetlen öröm lett erre a zászlóalj miskolci legénységénél és a kassaiaknak kellett most hasonlóképen ily színű sapkát beszerezniök. Ily módon lett a 9-ik zászlóalj vörös-sapkás zászlóaljja.

Általános a vélemény, mintha a 9-ik zászlóaljon kívül a szegedi 3-ik honvéd-zászlóalj is viselte volna a vörös sapkát, de ezen vélemény teljesen alaptalan és téves. Gleviczky följegyzései ugyan nem szólnak erről, de Hegyesi Mártonnak a 3-ik zászlóalj történetét tárgyaló terjedelmes munkájában olvashatjuk minden kétséget kizárólag, hogy a bács-bánáti harctéren csakis a 9-ik zászlóalj volt vörös sapkás zászlóalj és hogy a szegediek az előírt kék sapkát viselték és csakis megkülönböztetésül kezdték Ó-Becsétől kezdve a fehér kakas-tollat kék fővegükön hordani, miért később „fehér-kakasok“-nak is nevezték őket Hogy már ezután „a fehér-tollasok szuronyaitól még jobban rettegetek (volna) a rácok, mint a vörös-sapkásokétól“, -- ez lehet a 3-ik zászlóalj tiszteletreméltó monografusának egyéni véleménye, de a 9-ik-é egy harmadik bíró kiküldetését kéri

A most már tekintélyes létszámú és tisztekekkel ellátott zászlóaljnak századokba való tagozásának misem állván útjában, az egész legénység június második felének valamelyik napján a „Glacis“-ra vonúlt, hol jelenleg a tűzérsegi tartányok állanak és egy sorban állíttatott fel. Legelsőknek kiszólytattak a csizmadia- és suszter-mesterséget folytatók, kik kilépven, egyenlő arányban lettek az egyes századokhoz beosztva, esett egy-egy századra 15—18. Azután kirendelték a szabókat, kik közül jutott egy-egy századra 12—16. Most került a sor az ácsokra, kik azonban már csak kettesével lettek egy-egy századba beosztva. Az ipar után kezdték a testi nagyságot szemügyre venni. A legmagasabbak

kerültek az 1-ső és 6-ik századba, a középnyagságúakból alkották meg a 2-ik és 5-ik századot, míg a legkisebbek a két közép-század állományát képezték.

A legénységnek századokba történt csoportosítása után lettek az altiszteknek valók kiszemelve. Kik azelőtt már mint altisztek szolgáltak, továbbá az ügyvédek-, szolgabírák- és jogászokból választották ki az őrmestereket, századonkint kettőt. Ezek után kapott minden zászlóalj tizenkét tizedest és az önként arra vállalkozók közül két-két dobost. Zászlóartóul és egyszersmind a zászlóalj élelmező-őrmesterévé kinevezte a zászlóalj-parancsnok Zsolnay Samut; porkoláb lett egy Czikó nevű őrmester.

A századosok és alantos tiszték nyerték a következő beosztásukat:

az I. század parancsnoka lett Elek Ferenc százados, — alantos tisztjei voltak Reider Péter főhadnagy és Major Dániel hadnagy;

a II. századot nyerte Kálnoky Antal főhadnagy, — hozzá beosztott Schölkhorn János hadnagy;

a III. századot kapta Hollán Ernő százados, — alantos tisztjei voltak Schönovitz Frigyes főhadnagy és Földváry György hadnagy;

a IV. századhoz került parancsnokul Plitz János százados, alantos tisztje lett Thuránszky István főhadnagy;

az V. századot nyerte Mejács János százados, hozzá osztatott be Bernay Károly főhadnagy;

a VI. század parancsnoka lett Rácz Sándor százados, alantos tisztjei voltak Henkler-Fülhegyi József főhadnagy és Hellmann József hadnagy.

Az egyelőre még egyenruházatlan és fegyvertelen zászlóalj napi szolgálata a következő órabeosztást tünteti fel: hajnali 4 órakor hangzott el az ébresztő; 4 h 30' kivonulás a gyakorló térre, honnét rendszeren csak 7 h 30' tértek vissza; 8 h lettek a szakácsok a napi tizedessel élelmi szerek beszerzésére kiküldve;

8 h 30' kezdődött a napi rapport; 10 h-tól 11 h-ig, vagy néha még tovább tartott az elméleti kioktatás az iskolában; 11 h 30' volt az ebéd, utána pihenés; 1 h 30 -tól 4 h-ig ismét iskolázás; 4 h-tól esti 7 h-ig második napi gyakorlat; 7 h-tól 9 h-ig szabad kimenet; 9 h takarodó.

Junius utólján érkezett a zászlóalj számára az első kincstári ruhaszállítmány, még pedig fejenként 2 ing és 2 lábravaló. A szegényebb sorsú legénység számára idején jött, de a sok jobb módú honvéd megtarthatta saját finomabb fehérneműjét. Kevéssel utóbb ki lettek osztva már a feketebarnás atillák és a fűzős bakancsba járó kék nadrágok is.

A beköszöntő nagy meleg csakhamar elviselhetetlenné tette a meglehetősen nehéz posztóruhát, min az I. század legénysége olyképen segített, hogy a század-parancsnok engedélyével egy szép napon ingújjban vonúlt ki a gyakorlótérre, mit délután már a többi századok is utánoztak. Az akkor Kassán állomásozó 12-ik sz. gyalogezred tisztikara gúnyos megjegyzésekkel illette meg ezen — szó sincs róla — különös egyenruházkodást és minden lépten-nyomon lehetett tőlük azon megjegyzést hallani, hogy ilyen rongyos koldushad aligha fogja a szerbket rendre tanítani, de fiatal honvédeink nem igen törődtek a sárga-feketék lenézésével — mintha csak sejtették volna, hogy egy hosszú hadjárat előtt állanak és nagyon is tanácsos a ruhadarabok megkímélése.

Időközben beállott újabb tisztszaporulat. Még junius hó 22-én lett felsőbb rendeletre egy Steiner nevű százados zászlóaljunkhoz áttéve, ki azonban tényleg be nem vonúlt és a tiszti létszámból törölve is lett. Junius 25-én került a zászlóaljhoz Vay Géza hadnagy és az 5-ik századhoz osztatott be szolgálatételre. Julius 7-én lettek kinevezve főorvosul Rosenberg Károly dr. századosi, továbbá alorvosokul Moretzki Farkas és Ilovay Pál doktorok hadnagyi rang-

gal. Julius 10-én vonult be zászlóaljunkhoz Sándor Kálmán 7-ik huszárezredbeli főhadnagy, ki a 2-ik századhoz került és ugyancsak e hónap 28-án lett hadnagyi ranggal Korbély Manó számvivőül kinevezve.

Julius havában kapta meg zászlóaljunk a várva-várt új gyutacsos fegyvert. Leirhatatlan azon öröm, melyet honvédeink a fegyverek átvételekor éreztek és minthogy az első szállítmányynal nem volt lehetséges valamennyi legényt azonnal fölfegyverezni, megtörtént, hogy a fegyvertelenül maradtak az éj leple alatt elemeltek egy-egy puskát, mire a kárvallott következő éjjel hasonló műveletre vállalkozott olyannyira, hogy kedves vitézeink — akárcsak a gyermek karácsonyi ajándékával — a fegyverrel együtt szálltak az ágyba. Mejács János százados azonban kifogott azokon, kik az ő századjának fegyverállományából mertek lopni. Nevezett tiszt ugyanis nem is bontotta fel a fegyvereket tartalmazó ládákat, hanem azokat azon módon a 12-ik gyalogezred puskaművéséhez szállíttatta avégett, hogy ott egyik oldalukon a század, másikon az illető folyószámmal láttassanak el, ezen elővigyázat pedig eredményezte azt, hogy a történetesen az 5-ik századtól „elemelt“ puskát némi vizsgálat után csakhamar vissza lehetett követelni.

A fegyvergyakorlatok még inkább érdekelték vitézeinket, mint az eddigi arc- és testmozdulatok, midőn pedig egy nap délutánján Rác Sándor százados a századjával szuronytámadást gyakoroltatott, megostromolták a többi századok legényei tisztjeiket azon kérelemmel, hogy őket is oktatóknak ki minél előbb ezen harcműveletre. Az első próbák kitünően sikerültek. Megelőző éjjel esett nagyon az eső és terjedelmes pocsolyák borították el a gyakorlóteret, de midőn a „Rajta-Rajta“ vezényszava elhangzott, nekiiramodtak honvédeink a pocsolyáknak, a futamot megállító dobjelre nem hallgattak és csak akkor állapodtak meg, mikor

már a vízmedrek közepén jártak. Ez volt az első szuronytámadás; a későbbiek abban különböztek ettől, hogy a körülfreccsenő vízceppeket öntött ólomgolyók váltották fel . . .

Július végén vette a zászlóalj a hadügyminiszter parancsát, hogy augusztus első napjaiban készüljön el a délvidékre való elindulásra; ugyanakkor érkeztek Kassára a háti bőröndök és a legénységnek kifizették a foglalóból még visszatartott 15 pengőforintot, melyből a tisztító készülékek és egyéb apróságok voltak beszerzendők. Az altisztek kaptak altiszti kardokat, melyeket fekete színű szíjazaton hordtak, de a közvitézeknek nem jutott az utóbbiból, úgy, hogy a szuronytokot csak vastagabb spárgához erősítve vetették át a válon, vagy kötötték át az övön. Tölténytáskát még egyáltalán nem lehetett látni.

Bármennyire hézagos volt még a zászlóalj felszerelése, magaviselete ellen nem lehetett senkinek sem kifogása. Egész napon át kiképzéssel elfoglalva lévén, este a nagy sétányon gyűltek össze vitézeink és hol sétálással, hol pedig a politikai események megbeszélésével, vagy dalolással töltötték el az úgyszólván rövidre mért szabad időt. A dalolás terén tűntek ki leginkább a sárospataki honvédek, kik mint gyakorolt dalosok, a szó legszorosabb értelmében hangadók voltak e téren. A főtisztek az altisztekkel és intelligensebb legénységbeliekkel a szolgálaton kívül is igen szépen bántak és a zászlóaljnak Kassán léte alatt nem kellett egyetlen egy nagyobb büntetést sem alkalmazniok. Megemlítenéd még egy kardpárbaj, mely Elek Ferenc százados és egy 12-ik ezredbeli főhadnagy között folyt le. Midőn ugyanis Elek százados egy alkalommal teljes díszben a főőrség előtt elhaladt, az ott álló 12-ik ezredbeli őrszem nem tisztelgett, mire Elek százados a főőrséget vezénylő főhadnagy szobájába ment és az őrszem részéről a köteles tisztelgés megadását követelte, de a főhadnagy az ór álláspontjára helyezkedett,

miből eleinte heves szóváltás, majd provokáláskelvetkezett. Az osztrák főhadnagy az arcán egy hatalmas vágást kapott, míg Elek jobb kezének kis ujján csak egy kis jelentéktelen karcolást szenvedett el.

Általános tájékoztatásul nem fölösleges talán azon illetékeket is felsorolni, melyek a zászlóaljbelieknek minden hónapban — illetve minden napon — ki lettek fizetve: az őrnagy fizetése volt havonként 150 pft. és 1 lótartás; a százados-é 120 pft és 60 pft század-átalány; a főhadnagy-é kitett 62, a hadnagy-é 58 pftot; az őrmester kapott egy napra 24 pkr, a tizedes 16-ot és a közhonvéd 8-at, azonkívül kijárt még minden altiszt- és közvitéznek naponként egy font kenyér. Menetkor igényelhetett a zászlóalj-parancsnok, továbbá a pénztár és iroda, az orvosi kar és minden század 1—1 fuvert.

Elindulás
Kassáról.

Végre elérkezett a nagy nap, — a Kassáról való elvonulás napja. Augusztus hó 4-én (tehát nem — miként Tutkó állítja — 9-én) hajnali 4 órakor állott fel a zászlóalj teljesen menetkészben és miután az „Imától!“ való vezényszó elhangzott, megindult a 650 főnyi zászlóalj víg dálokot énekelve és a kassaiaktól messzire kísérve bizonytalan jövője felé.

Déltájban érkezett csapatunk Tornyos- és Hidas-Németi környékére, 5-én vonult be Tálylyára, hol 6-án is vesztegelt. A derék tályyaiak kifejezhetetlen magyar szivességgel fogadták vitézeinket és a polgárok majdnem hajbakaptak honvédeinkért. Ha hárman lettek az egyikhez beszállásolva, a másikon pedig öten, az előbbi panaszt emelt a század tisztjeinél, hogy mi oknál fogva lett az ő háza olyannyira lealacsonyítva, hogy csak 3 honvédet szállásoltak el nála, másnál pedig 5-öt? Délután és este természetesen a föld alá terelték kedves vendégeiket és igen bölcsen lett a következő nap pihenőül adva, mert bizony nagyon is sok bor fogyott el akkor Tályján.

Miután zászlóaljunk több tályai önkéntes-

sel megszorodott, elindultak vitézeink aug. 7-én Tarcalon át Tokajba. A tarcali nemzetőrök nagy fényvel fogadták a zászlóaljat és csak barátságos megvendéglés után engedték azt tovább vonulni. Tokajban lakott akkor egy magyar születésű nyugalomállományú tábornok; a zászlóalj-parancsnok elküldötte hozzá Glevitzky Sándor altisztet és megkérdezte tőle: parancsol-e a zászlóaljnak Tokajban való több órai pihenése alatt díszőrséget vagy sem? Az öreg úr nem kért a dicsőségből, hanem könnyezve örült a magyar katonaság láttának. Estefelé újra fegyverbe állottak vörös-sapkásaink és miután Lök mellett tutajokon átkeltek a Tiszán, a folyó bal partján táborba szálltak.

Augusztus 8-án érkezett a zászlóalj Hajdu-Nánásra, hol 9-én is időzött; 10-én vonult be Bősörménybe és 11-én érte el Debrecent, mindenütt a legszivesebben fogadtatva és megvendégelve.

Debrecenben való időzése alatt vette át zászlóaljunk a 10-ik zászlóaljtól Kása Lajos hadnagyot és 110 főlétszámú újoncot, kik — egynehány magyar altisztől eltekintve — mind bihar- és szilágymegyei oláh fiúk voltak; Kása hadnagy a 4-ik századhoz osztatott be.

Augusztus 14-én indult el a zászlóalj — még pedig sürgős parancs folytán már nem gyalog, hanem szekereken — Berettyó-Újfaluba; 15-én érte el Nagy-Váradot, 16-án Nagy-Szalontát, 17-én érkezett Nagy-Zeréndre, 18-án Simándra, 19-én Új-Aradra és 20-án már Temesvárra.

Utközben lett ismét több új tiszt a zászlóaljhoz átutalva ú. m. augusztus 6-án Fáy Gyula hadnagy, 17-én pedig Balogh István hadnagy, ki eddig mint őrmester az 1-ső zászlóaljnál szolgált.

Nagy-Zerénden vagy Simádon (Glevitzky főjegyzései nem tüntetik fel a helyet) lett a zászlóaljnak első halottja. Schölkhorn főhadnagy ugyanis odalépett az egyik tiszt szolgához, midőn ez éppen urának megtöltött pisztolyait tisztogatta és elkérte az egyik pisztolyt, midőn pe-

dig a kakast próbálgatja elsül véletlenül a fegyver, mire a golyó a szemben álló szolgának fejébe fúródott, úgy, hogy ez szótlanul holtan összerogyott. Schölkhorn, egy különben igen jószívű ember, ezen esettől olyannyira megrendült, hogy öngyilkossági kísérletet tett és csak közbejött tisztbajtársai akadályozták őt meg abban. A haditörvényszék gondatlanságáért dorgálásra ítélte a szegény főhadnagyot.

Temesvárt értesült a zászlóalj azon elkeseredett küzdelmekről, melyek a fehértemplomi csekély helyőrség és a nagy számmal fellépő szerbek között a közelmúlt napokban lefolytak, valamint arról is, hogy a zászlóalj első rendeltetése leend a szorongatott fehértemplomiaknak segítségére sietni, bár Vukovics Sebő kormánybiztos nagyon szerette volna honvédeinket a vár őrizetéül Temesvárt visszatartani, miután az ottani idegen katonaságban (41-ik csernovitzi gyalog- és 2-ik dzsidás-ezred) egyáltalában nem bízhatott meg. Ugyancsak Vukovics sürgetésére kapta meg valahára a zászlóalj a tölténytáskákat fejenként 120—120 golyótöltéssel és a szuronytokok számára a spárgát pótlandó fehér szíjzatot.

Mejác János százados megbetegedvén visszamaradt és nem is tért többé vissza a zászlóaljhoz, — még az ősszel meghalt Temesvárt. Az 5-ik század nagyon fájlalta az ő elmaradását, mert jóllehet horvát ember létére alig beszélt valamit magyarul, a legénységgel igen jól bánt és nagyon megkedveltette magát; századát Schenovitz Frigyes főhadnagy vette át.

Még 20-án este indult el a zászlóalj szekereken Dentára, hol másnap hajnalban érkezett meg, de csak addig pihent, míg az új előfogatok beérkeztek, ennek megtörténtével tovább sietett és 21-én délben már Versecet szállotta meg.

A felkelő rácokkal szemben alkalmazott magyar haderő augusztus második felében körülbelül 15000 emberből állott és a következőképen tagozódott: a legszélsőbb jobb szárnyon —

Verbászon — állott Wolnhofer vörn. dandára; a Tisza mentén — Ó-Becsén — táborozott Éder vörn. dandára; Nagy-Becskereken állott Kiss Ernő ezredes dandára; a legszélsőbb bal szárnyon — Versec és Fehértemplom között — foglalt állást Blomberg ezredes dandára. A bácsbányadi haderő főparancsnoka — Bechtold altn. — Ó-Becsén ütötte fel főhadiszállását.

Midőn zászlóaljunk Versecre bevonult Blomberg ezredes elejébe indult és szemlét tartott fölötte. A szemle végeztével az osztrák ezredes afölötti sajnálkozásának adott hangos kifejezést, hogy ezen fiatal gyerkőcök a rácoknak feláldoztassanak. Hogy ezen fitymáló kijelentéssel a legénység jóindulatát nem igen vívta ki magának, az könnyen elképzelhető.

Néhány órai pihenés után a zászlóalj 3-ik osztálya (5-ik és 6-ik század) Rácz Sándor százados parancsnoksága alatt ismét szekerre ült és elválva a zászlóaljtól Oravicára indult, honnét két nappal később Szászkabányára tolatott előre. Ezen diverzió okát szolgáltatta annak hire, hogy a törökországi szerbek Ó-Moldova mellett a Dunán átkelve támadást terveznek a krassómegyei bányavárosok ellen. A 2-ik osztály (3-ik és 4-ik század) Plitz János százados alatt hasonlóképen még kora délután sietett előfogaton Fehértemplom felé, hová 22-én éjjel után érkezett be és reggel vonult be ugyanoda az 1-ső osztály is a zászlóalj-parancsnoksággal együtt. Midőn a 2-ik osztály a város főterén sorakozott, dördült el az egyik szomszédos ház ablakából egy lövés, mire Vitalis Károly tizedes — egy Tokajban beállott mészáros-legény — halálra találva összerogyott. A felbőszült legénység nyomban felkutatására indult a gyáva orgyilkosnak, de az éj sötétségében seholsem találta azt meg. Ezen körülmény igényli még azért is a különös megemlést, mert a hivatalos jelentés az augusztus 23-án vívott első ütközetben elesettként tünteti fel nevezett tizedest, mi azonban — az előbbieik szerint — nem felel meg a valóságnak.

Fehér-
templom
megszállása.

Fehértemplom környékének megszállása után elérkezett a 9-ik zászlóalj azon területre, melyen első harcait kellett megküzdenie és ezek során meg is állapította dicsőségének hírnevét, melyet később a császári hadakkal szemben folytatott ütközetekben is sértetlenül őrzött meg.

II.

A délvidéki csatározások.

(Augusztus 23-tól 1849. január 16-ig)

Eddigi fehér-
templomi
események.

Fehértemplom, mely az akkori katonai határvidék oláh-bánáti ezredének volt a főhelye, túlnyomó részben a magyar ügy mellett buzgólkodó német, továbbá oláh és csak kisebb számú szerb lakosokat számlált. Midőn a bécsi kamarilla aknamunkái megindultak és ennek következtében a bánásgi szerbek a magyarok ellen fellázdáltak, nem lehetett semmiféle kétséget sem táplálni az iránt, hogy Fehértemplom szerb lakosai a lázadókkal nem szövetkezének. És tényleg, alig jelent meg június 22-én Stanimirovich és Koich vezérlete alatt az első szerb lázadó hadoszlop — körülbelül 1000 ember — a város előtt, meggyőződhetett mindenki arról, hogy a támadóknak szövetségesei magában a megtámadott városban találhatók, mely szövetség még annál is inkább erősödhetett meg, mivel maga a város katonai parancsnoka, Dreyhan alezredes szolgáltatta ki Stanimirovich-éknak a határőr-ezred tulajdonát képező 3 ágyút, továbbá 215 darab lőfegyvert és tetemes lőszer-készletet, sőt a helyben levő határőr-ezredbeli tartalékszázadnak is megengedte, hogy fegyverestül-bőröndöstül a felkelőkhöz csatlakozzék. Ily perfidia vált lehetségessé már június havában, mi-

alatt vörössapkásaink Kassán még csak ingben és polgári ruhában, meg madzagos szuronytokokkal gyakoroltak! Julius 10-én indult Koich körülbelül 2500 szerb lázadóval Versec irányában újabb támadásra, de ezeket visszaverte már az ott álló Blomberg ezredes dzsidásaival, továbbá egynehány 41-ik ezredbeli gyalog-századdal és a Vukovics Sebő bánsági kormánybiztos által odaterelt nemzetőrökkel. A fölkelők vesztettek 303 halottat és 169 foglyot, az utóbbiak között Koichot és Stanimirovichot, kik jul. 19-én Temesvárt ki is végeztettek. A győzelem tehát teljes volt és még teljesebb lehetett volna, ha Blomberg komolyan üldözőbe veszi az ellenséget és a Dunáig meg sem áll. Ily módon vált lehetségessé, hogy Fehértemplomtól délre — a lokvai erdőben — újabb szerb tábor alakulhatott, melyet Blomberg akarva-nemakarva augusztus 2-án ugyan megtámadott és futásnak is indított, de a menekülők üldöztetését ismét nem foganatosította úgy, hogy a szerbek a pancsovai és a délibláti táborokból újabb és újabb erősítéseket vonhattak magukhoz és augusztus 18-án már mintegy 5—6000 emberből álló és 8 ágyúval felszerelt sereggel indulhattak magának Knicsanin fővezérüknek paracsnoksága alatt Fehértemplom újabbi megrohanására. A városban akkor — minthogy Dreyhan alezredes már eltávozott — a minden tekintetben derék és a magyar ügy mellett rendületlenül kitartó Maderspach határőrezredbeli százados parancsnokskodott, kinek azonban mindössze alig volt 750 embere és ezek is kétharmad részben csak a nemzetőrséghez tartoztak. Midőn tehát Knicsanin előnyomulásának hírért vette, nyomban kiértésítette Maderspach az ismét Versecig visszament Blomberg ezredest a várható támadásról és kérte az ő támogatását. A szerbek estefelé értek a város közelébe és másnap — augusztus 19-én — kora hajnalban megkezdték a támadást. Délutáni 3 óráig, tehát teljes 10 órán át tartott az elkeseredett küzdelem, mely utcáról-útcára,

házzól-házra tovább terjedt. Maderspach hősies csapatjához csatlakoztak a lakosok, nők, férfiak és gyermekek egyaránt és a vad szerbek kénytelenek kiüríteni a várost, sőt a nemzetőrök egy újabb szuronytámadására majdnem futásszerűleg húzódtak vissza és 290 halottat hagytak a csatatéren. Most végre érkezett el Blomberg — két század dzsidással, de ezeket sem menesztette a szerbek üldöztetésére, hanem még az éj beállta előtt Udvarszállásra tért éji pihenőre.

Ily előzmények után értjük immár a 9-ik honvéd-szászlóalj gyorsított leszállításának okát, de meg is érdemelték a vitéz fehértemplomi nemzetőrök a megbízható segítséget . . . Kassa és Fehértemplom népei szeretettel gondolhatnának egymásra mindvégig! . . .

Első fehér-
templomi
ütközet
aug. 23-án

Mihelyt a 9-ik honvédzászlóalj első négy százada Fehértemplomba érkezett, nyomban felváltották vitézeink a nemzetőrség részéről kiállított előőrsoket. A 2-ik századnak kellett Krucsica irányában a biztonsági szolgálatot teljesítenie és a fehértemplom-krucsicai út mellett épült föld-sáncokban rendezkedett be. Augusztus 23-án reggel veszi észre a krucsicai úton álló őrszem, hogy Fehértemplom felé fegyveresek közelednek, kiket eleinte vörös fővegüknél fogva a Szászkabányára különített 3-ik osztályhoz tartozóknak gondolták a mieink. Kálnoky főhadnagy a való kiderítése végett egy 3 honvédből álló őrzáratot indít a közeledők elejébe, de mihelyt ez a fegyveresek csoportjához közeledik, eldördül az utóbbiak részéről vagy 20 lövés és mind a három vitézünk elterül a földön, kik közül kettő — Rebig János és Grünstein Bernát — nyomban meghalt, a harmadik — Balog Károly — súlyosan megsebesült, de a nyert seb következtében szeptember 13-án szintén behalt . . . A kegyeletes megemlékezés nagyon is kötelező adóját rójuk le ezennel vörössapkásaink ezen első halottjaival szemben! . . . Kálnoky főhadnagy azonnal fegyverbe szólította századát és a szerbek ellen megkezdte a harcot,

melynek további folyamában a mieink részéről még Hucskó István, Szűcs János és Szabó György közvitézek sebesültek meg. A fél óráig tartó küzdelem a szerbek futásával végződik, miközben honvédeink még egy ágyút és három löszertaligát is ejtettek hatalmukba.

Ez volt a vörössapkások tűzkeresztsége! . . .

Kevéssel utóbb megismerkedett a puskapor füstjével a zászlóalj 3-ik osztálya is. A Dunán átkelt szerbek egyik hadoszlopa rávetette magát Új-Moldovára és azt felgyujtva kirabolta, mit az ott állott Asbóth őrnagy alig 140 emberből álló nemzetőr csapatjával nem akadályozhatott meg. Rácz Sándor százados ezen hír vételére fellármáztatta két századát, magához veszi az oravicai nemzetőrök egyik századát, gyors menetekben a Duna felé tart és augusztus 27-én megrohanja a mítsem sejtő szerbek ó-moldovai táborát. Miután közülök 14-et levágott, a Dunába szorította az egész társaságot, mely most hanyat-homlok dereglyéire veti magát, de ezeket is utóléri a vörös-sapkások golyói, úgy, hogy kettő elmerült és 50—60 bocskoros vitéz a vízbe fult. Ezen ütközetben bizonyították be derék vitézeink, hogy a szuronytól eltekintve van még egy félelmetes fegyverük: Tremmel Károly 5-ik századbeli altiszt ugyanis az egyik szerviánust úgy pofon ütötte, hogy az összetört fejcsonttal azonnal holtan rogyott össze.

Ez volt az ó-moldovai nap!

A Fehértemplomban állomásozó 4 századnak is akadt a krucsikai ütközetet követő napokban elég dolga. Az egyre bátrabban föllépő szerbek viselkedéséből lehetett egész biznysággal arra következtetni, hogy legközelebb ismét készül egy támadás, nem volt ugyanis nap, amelyen kisebb-nagyobb szerb csapatok egészen a város közvetlen közeléig nem hatoltak és előőrseinkkel nem ingerkedtek volna. Ezen gyakoribb apró összeütközéseknél észlelték embereink csakhamar, hogy a szerbek golyói leginkább a honvédek fejeit süvítik körül és nem is kellett

Ómoldvai
ütközet aug.
27-én.

soká annak okát keresni; a vörös sapka kétségkívül jó céltáblául szolgálhatott, minek megállapítása után rekviráltatott is a zászlóaljparancsnokság a városban zöld sifont és ezzel vonatta be a messzire látszó vörös főveget. Mikor az ilyenképen védett vörössapkások a következő napokban a szerviánusokkal újra összetűztek, csakhamar rebesgették az utóbbiak, hogy Fehértemplomban immár két honvédzászlóaljnak kell lennie, u. m. egy vörös- és egy zöldsapkásnak és hogy az utóbbiak még mérgesebbek, mint az előbbiek.

Második
f.-templomi
ütközet
aug. 30-án

A mindennapi csatározásokból vont következtetés egy várható nagyobb támadást illetőleg tényleg helyesnek bizonyodott. Augusztus 30-án hajnali 4 órakor vonultak a szerbek ismét nagyobb oszlopokban Vöröstemplom, Vracsevgaj és Krucsica felől Fehértemplom megtámadására előre és csakhamar kifejlődött a küzdelem az egész vonalon. Leghevesebb volt a harc a krucsicai sáncok mentében, hol — úgylátszik — maguk a szerb fővezérek, Knicsanin és Bobalich vezették a csatát. Az ott álló szerbek főtámpontját képezte egy szeszfőző, melynek masszív épületeiből nyugodtan táplálhatták a fegyvertűzet a mieinkkel szemben; midőn azonban déltájban a szerbek tüzelése már nagyon is érvényesült, felugráltak az ottani védvonalon levő embereink és szuronysegezve hatalmukba kerítették a szeszfőzőt, miközben a szerbek egyik alvezére — Gyurics — gyomron találva holtan esett össze. Ugyanakkor sikerült a zászlóaljnak Vöröstemplom irányában felállított részének is az ott harcoló ellenséget futásnak indítani, mely minden tekintetben rá nézve még végzetesebbé vált volna, ha az épen akkor Versecről odaérkező Blomberg dzsidásaival megkezdte az üldözést, de bizony az osztrák ezredes nem tartotta szükségesnek az erre vonatkozó parancs megadását, sőt még honvédcsapatainkat is rendelte vissza, minek hallatára Elek Ferenc százados most már a legénység színe

előtt árulónak nevezte őt és nem is viseltetett vele szemben bizalommal senki sem.

A zászlóalj halottai voltak e napon: Repka József, Dobrovcszky Mihály és Krupa József közvitézek; megsebesültek: Kubinyi Adolf tizedes, Husz János, Czako László, Fülöp József, Pécsi Sándor, Réday Ignác és Grolmucz István közhonvédek.

A bajtársi együttérzés, de egyszersmind katonai értelmiségének kiváló jelét adta 30-án RácZ Sándor százados, ki az uj-moldovai expedició után Szászabányára tért vissza és Fehértemplom újabb megtámadtatásának tervéről értesülve, Rebenbergen át erőltetett menetben sietett honfitársainak segítségére, Fehértemplom irányában előre. RácZ osztálya azonban már csak délutáni 4 órakor ért a város közelébe, mikor a küzdelem már teljes véget ért; mindamellett váltott még egynehány lövést Knicsanin elvonuló hadaival, sőt az utóbbiaknak sikerült RácZ százados visszamaradt lábfájósai közül kettőt — névszerint Koczurkó és Magyar közhonvédeket — el is fogniok, kik ezen barbár ellenség hatalmában valószínűleg kegyetlen halállal multak ki.

A fehértemplomi 4 századbeliék nagy örömmel fogadták RácZekat, kik viszont bámúlva észlelhették, hogy vannak immár vörös- és zöldsapkásos „vörös-sapkások.“

A zászlóalj történetének teljessége szempontjából szükséges még azon körülmény fel- említése, hogy a 30-iki ütközetben Vitalis őrnagy egyáltalában nem vett részt, — úgy látszik Blomberg tanítványául szegődött; az egész napon Maderspach parancsnokoskodott.

Mínthogy a lázadó szerbek a város falai alatt eddig ismételten meg lettek verve és ennek folytán Fehértemplom megrohanására már nem igen vállalkoztak, megkísérlették most másutt a szerencsájüket és a környékben levő falvak fel- szerzésével igyekeztek úgy a várost, valamint a benne lévő katonaságot zavarba ejteni, esetleg

Belső élet
szeptember
és október
hónapjaiban.

az utóbbit — élelmezési nehézségek előteremtésével — elvonulásra bírni. Egész szeptember és október hónapjai tehát csakis azzal teltek el, hogy a majd itt, majd ott mutatkozó rablóbandák elkergetésére lettek nagyobb őrzéstartások a veszélyeztetett pontok irányában útnak indítva, mely hadmenetek közben egészen Vojvodinc, Kustély és Jám közeléig kellett derék csapatainknak kiterjeszkedniök. Hogy azonban ezen látzólag jelentéktelen vállalatok a katona fizikumának nem csekélyebb igénybevételével voltak összekötve mint bármely nagyobb összeütközés, sőt számos vérbeli áldozatot is követeltek, kiteszik már abból, hogy a Versec-cel való postaközlekedés csakis állandó kísérő-különítmények kivezénylésével volt fenntartható, ezen különítmények pedig majdnem minden alkalommal meg is támadtattak.

Annál nyugodtabb — sőt mondhatni majdnem kényelmes — életet éltek vitézeink akkor, ha az ilyen cirkáló vagy portyázó útról hazatérve, egynehány órai szabadságnak örvendhettek. Csakis a németek házaiban elszállásolva lévén, minden háziúr úgy tekintette a maga honvédjét, mintha a családhoz tartoznék; a fő- és értelmesebb altisztek a „Törökfej“-hez címzett kávéházban tartották meg összejöveteleiket. Ehhez járult, hogy az 1848-iki bortermés Fehértemplom vidékén nagyon is jó volt, úgy, hogy mindenki szabadon mérhette ki a múlt évi bort és az ideit mustot. Honvédeink természetesen itt is előnyben részesültek, ha nem kapták ingyen a bort, hát fizették, az igaz, de ha már fizették, akkor legfeljebb garasát adták egy iccéért, és ha kettőt vettek, akkor kijárt a harmadik, mint ráadás. Ennek volt betudható, hogy 1—1 iccét ritkán is vettek. No de ezen kedvezménynek is megvolt a maga oka: hogy t. i. egyik-másik szőlősgazda vörösbor-termését megmenthesse, kellett nem egyszer a honvédek piros vérenek is folynia.

tesen több személy-változás is. Vitális Sándor őrnagy, ki már az augusztus 30-iki ütközetben oly gyászos szerepet játszott, megvált a zászlóalj parancsnokságától, melyet kezdetben és ideiglenesen Rácz Sándor százados vezetett mindaddig, míg az őrnagygyá előléptetett Kiss Pál, 2-ik gyalog-ezredbeli százados, azt véglegesen át nem vette.

Hasonló változások állottak be a magasabb parancsnokságoknál is. Bechtold altn. augusztus utolsó tizedében búcsuzott el a bács-bánáti hadtesttől, kinek helyébe maga a hadügyminiszter — Mészáros tnk. — lépett. A harmadik szent-tamási sikertelen roham (szeptember 21-ike) után Mészáros is visszatért Pestre és az eddig egységes haderő most két kisebb hadtestre oszlott u. m. a bácskai és bánági hadtestekre, — az előbbi került Bakonyi, az utóbbi Kiss Ernő tábornokok parancsnoksága alá. Kiss Ernő eddigi nagybecskereki hadosztályát átvette Vetter ezredes, míg a verseci hadosztály — Blombergnek dzsídás-ezredével együtt szeptember 21 én történt eltávozása után — egyelőre Kiss Pál őrnagyra, majd október végén Damjanich alezredesre lett bízva. Ezen utóbbi hadosztályhoz tartozott tudvalevőleg a 9-ik zászlóalj is és ugyancsak ezen hadosztály kötelékébe osztatott be szeptember végén az eddig Ó-Becsén állott 3-ik zászlóalj, melynek 3 százada Martiny százados parancsnoksága alatt már szeptember 28-án vonult be Versecre, hova a többi 3 század magával Damjanichsal — mint eddigi zászlóalj-parancsnokkal — csak november 1-én vonúlhatott be. Így került a magyar hadsereg két legjobb zászlóalja a legjobb csapatparancsnok kezei alá.

Mihelyt Damjanich a hadosztály-parancsnokságot átvette, szemébe ötlött a 9-ik honvéd-zászlóalj csekély létszáma, mely tényleg alig volt nagyobb a 3-ik zászlóalj állományának felénél. Hogy tehát a további hadműveletek esetében egyforma egységekkel rendelkezünk, elrendelte, hogy az összes Versecen összegyűlemlt

Állomány
kiegészítés.

pót-újoncok a 9-ik zászlóaljnak úaltassanak át. A hadosztály-parancsnok ezen intézkedéséből folyólag nyert most a dicső kassai vörös-sapkás zászlóalj körülbelül 600 újoncot. De milyen pót-lék volt ez! Glevitzky följegyzései szerint volt köztük szerb, volt sváb, volt cigány is, de legtöbb volt — az oláh. Glevitzky legalább 400-ra teszi azoknak számát és hogy aligha tévedett kitetszik abból, hogy a hivatalos zászlóalj-lelkész ezen időtől fogva tényleg oláh pap volt Friskán személyében. Képviselve volt tehát zászlóaljunkban minden nemzetiség, találhattunk itt minden vallásfelekezetet és mégis — mily dicső, mily fenséges egységgé alakult ezen nyelvi és felekezeti különbözőség akkor, midőn a haza sorsa ezt így kívánta! . . .

Megkezdődött tehát az újonc-oktatás most újra és kik kevéssel azelőtt még maguk is csak újoncok voltak, az elméleti és gyakorlati téren kiképzett mesterek szerepét játszhatták immár. Be is köszöntött csakhamar a gyakorlati példaadás alkalmá.

**Strázσαι útkö-
zet nov. 9-én.**

A szerbek egyik főtürekvése volt — mi-ként már előbb jeleztük — a Versec és Fehértemplom közötti összeköttetést lehetetlenné tenni vagy legalább megnehezíteni. Ezen célból szállották meg a két várostól körülbelül egyforma távolságban levő Strázsa-t (Lagerdorf-ot), melyet hevenyészett földsáncokkal körülvettek és 3 ágyúval is szereltek fel. Damjanich, hogy ezen tényleg egyre jobban alkalmatlankodó szomszéd-ságtól megszabaduljon, elhatározta, hogy Versec és Fehértemplom felől együttes támadást intézend majd nevezett község ellen. Versec felől indultak el tehát november 9-én Damjanich személyes vezérlete alatt a 3-ik zászlóalj 2-ik százada, továbbá 1 század székely-gyalogság, $\frac{1}{2}$ század Württemberg-husár, Freudenreich tüzér-üteges és Rózsa Sándor szabad csapatja, míg a Fehértemplomról már előbb felrendelt 2 század (Glevitzky szerint 4 század) vörös-sapkásnak kellett a támadó hadoszlop bal szár-

nya gyanánt Strázsát megrohannia. A szerb védősereg a magyarok közeledtének hírére erős ágyuzást kezdett, melyet azonban Freudenreich tüzérsége csakhamar elhallgattatott, midőn pedig a kézifegyverek harca megkezdődött, történt, hogy Fáy Gyula, a 9-ik zászlóalj 2-ik századának közkedvelt és mindenkitől szeretett hadnagya, egy golyótól halálra sebesítve elesett. A vörös-sapkások, hogy hadnagyuk halálát megboszúlják, szúrónyesegezve törnek most előre és fergeteként vetik magukat a sáncokra minden ellenállót levágva vagy leszúrva. Ugyanakkor törtek előre a verseciek is úgy, hogy a szerbek mindenfelől körülvéve és a felbőszült magyaroktól kegyelem nélkül leütve majdnem mindnyájan elpusztultak. Körülbelül 673 hullát temettek el a különben teljesen porrá égett Strázsa környékén, nem számítva a Kárás-folyóba fultak-ét és 70-en lettek foglyok gyanánt Versecre hurcolva. A sáncokban talált 3 ágyú, továbbá nagyszámú szarvasmarha és sertés került a győzők birtokába.

Fáy hadnagyot másnap temették el a vörös-sapkások Fehértemplomban, hova hulláját átvittek és ugyanakkor súlyesztettek a földre még hét koporsót mindmegannyi névtelen hőssel.

A strázsai ütközetet követő időt a Damjanichtól kapott újoncok beoktatására használta fel a zászlóalj és ennek keresztülvitelében nem is akadályoztatott egészen november végéig.

November második felében Kiss Ernő tábornok és Damjanich alezredes szabadságot vettek és Pestre utaztak; az előbbit Vetter ezredes, az utóbbit Kiss Pál őrnagy helyettesítette a hadtest — illetve hadosztály — parancsnokság vezetésében.

November 30-án szándékozott Vetter az összes rendelkezhető csapatokkal Pancsova irányában támadólag fellépni, még pedig olyképen, hogy míg Vetter maga a nagybecskereki hadosztálylyal Tomasevácon át nyomulna előre, igyekezzenek ugyanakkor Kiss Pál a verseciekkel Alibunár, Maderspach pedig a fehértemplo-

Ördöghidja
melletti
ütközet
nov. 30-án.

miakkal Palánkán és Ördöghídján áthatolva Pancsova irányában tért hódítani.

Maderspach hadoszlopához tartozott a többek között vörössapkásaink négy százada is. Hajnali 4 órakor hagyta el ezen kis sereg Fehértemplomot és Palánka irányában menetelt. A városka elé érve, Maderspach három részre osztotta különben is gyöngé csapatját: a balszárnynak kellett Ó-Palánkát megszállnia, míg a középhadnak és a jobb szárnynak egyenest az ördöghídnak és attól északra haladva jutott osztályrészül a Kárás folyón való átkelést kierőszakolni, — itt megjegyezzük, hogy a híd el volt torlaszolva és a Kárás jobb partján állott körülbelül 2500 szerviánus 7 ágyúval. A középső oszlop a sűrű köd leple alatt majdnem észrevétlenül rohanja meg reggeli 7 órakor a hidat és azt hatalmába is keríti, jóllehet időközben megszólaltak már a szerbek ágyúi. Miután most már a két szárnyoszlop is elegyedett a küzdelembe, elrendelte Maderspach 9 óra tájban a szuronytámadást, melyet a szerbek be sem várva, futásnak eredtek. 3 ágyú, 8 császári lőszer-kocsi és több mint 200 ágyútöltény esett a győzők kezébe, az ellenséges erődítményeket pedig széjjel hányták katonáink.

A vörössapkások vesztesége volt ezen ütközetben: 3 halott, 2 súlyosan sebesült (Madarász őrmester, Jerabek tizedes) és több könnyen sérült. Különösen tüntették ki magokat ezen alkalommal Sándor százados, továbbá Abancourt, Jekelfalussy és Keresztesy hadnagyok.

Maderspach hadoszlopának kellett volna most a nyert utasítás értelmében a Duna mentén tovább haladnia, minthogy azonban az oszloparancsnok Kiss Pál és Vetter előnyomulásainak sikertelenségéről értesült, tért ő is Fehértemplomra vissza.

December 11-én rendeltetett a zászlóalj négy első százada Fehértemplomból Versecré, mely menetelés bevezetését képezte egy újabb és még hírnevesebbé vált hadműveletnek. Ezen

Versecre való elinduláskor nem sejtették vitézeink, hogy Fehértemplomtól már végképen válnak meg, máskülönben mégis csak nehezebb esett volna egyik-másiknak elszakadni azon várostól, melynek lakóival majdnem teljes négy hónapon át együtt örült és együtt szenvedett. Az elvonult zászlóaljzat pótlendő, menesztette le a kormány valamivel később a 28 ik zászlóaljzat Fehértemplomra, melyet — sűrű nadrágját véve ürügyül — egér-zászlóaljnak neveztek el a mieink.

Budapestről visszatért vezéreink — Kiss Ernő tábornok és Damjanich ezredes — abban állapodtak meg, hogy a november 30-án nem sikerült Vetter-féle tervet még egyszer kísérik megvalósítani, még pedig akként, hogy Kiss a Vetter-féle hadosztálylyal Nagy-Becskerek felől homlokban támadná meg a tomáseváci szerb tábort, míg Damjanich saját hadosztályával Dobrica irányában előnyomúlva, igyekezzék majd annak hátába kerülni. Hogy Damjanich annál hatásosabban léphessen fel, átutaltatott hozzá Vetter hadosztályából a Gergely őrnagy parancsnoksága alatt álló 10-ik honvéd-zászlóalj is, mely ennek megfelelőleg Szerb-Bókán át Zichy-falvára vonult és ott egyelőre megállapodott. A 9-ik honvéd-zászlóalj négy százada — miként már olvastuk — 11-én rochirozott Versecre.

December 12-én indult Damjanich a szerb tábor megtámadására. Jobb szárnya (9 gyalog-, 1 lovas-század és 4 löveg) Gergely őrnagy parancsnoksága alatt egyenest Alibunárnak tartott, mialatt ő maga 12 gyalog-, 1½ lovas-század- és 9 löveggel Versecről egyelőre csak Károlyfalvára menetelt (ezen oszlophoz tartozott a vörös-sapkások 4 százada is). Úgy Alibunárt, mint Károlyfalvát megszállotta az ellenség és csak heves küzdelem, valamint többszörös szuronytámadás után sikerült azt kisebb részével Pancsova, nagyobb felével pedig Dobrica irányában visszavetni, mire Damjanich mindkét hadoszlopa

Alibunári
ütközet
dec. 12-én

Alibunárnál egyesült. A szerbek vesztesége állítólag az 500 embert is meghaladta; azonkívül került 2 ágyú, 2 lőszer-kocsi, 2 zászló és 300 lőfegyver a magyarok kezébe. A vörössapkások — Sóhalmy naplója szerint — csak 13 embert veszítettek el holtakban és valamivel többet sebesültekben.

Jarkovác
éjjeli ütközet
dec. 15-én.

Damjanich még aznap Ilancsáig, 13-án pedig Jarkovácig menetelt, hová későn este érkezett be és minthogy a lakosság csapatjait színelég szívesen fogadta és egy pihenő napot nagyon is igényelhetett, elhatározta, hogy a következő napon is Jarkovácon vesztegel és csak 15-én indul Tomasevác megrohanására, mely szándékáról ki is értesítette Kiss Ernő tábornokot, ki ezen jelentés vételére a maga részéről szintén elhalasztotta a támadást és 14-én Botoson állapodott meg.

Knicsanin tábornok, a tomaseváci szerb tábor parancsnoka, a közeledő kettős veszély láttára eltökélte magában, hogy egy éjjeli támadás alakjában először Damjanichra veti magát és miután az alibunári és károlyfalvi ütközetek után Dobricán áthaladt menekülő szerb oszlopokat a magáéval egyesítette, meg is üzent a jarkováci szerb lakosoknak, hogy a 14-ikéről 15-ikére való éjjel résen legyenek és a rajtaütőkkel szövetkezzenek.

A ravasz jarkováciak tőlük telhetőleg megvendégelték a honvédeket úgy, hogy ezek teljes biztonságban érezvén magukat, nyugalomra hajtották fejüket, midőn egyszerre éjtél utáni 1 órakor puskaropogás és ágyúk dörrenése zavarta meg álmukat. Fellármázott vitézeink félig felöltözve fegyvert ragadnak és a szabadba igyekeznek, de a legtöbb ajtót magukra zárva találják. Freudenreich tüzérkapitány iparkodik a főtéren felvonult ágyukat biztonságba vonszoltatni, de az óriási zavarban 7 ágyú a hozzátartozó lőszerkocsikkal együtt a Berzava-csatornába zuhan. A megvadult nyergeletlen lovak össze-vissza való száguldozása tetőzi a zavart és közben-

közben eldördülnek, a rejtett helyekből lövöldöző szerbek csoporttüzei. Ezen iszonyu órában sikerült Kiss Pál őrnagynak a maga vörössapkásait maga köré gyűjteni és szuronynyal meg fegyvertusával dolgozva érik el végre derék honvédeink a falu déli kijáratát, míg ugyanakkor Damjanich a többi csapatokkal a falu északi oldalára menekül és a Berzaván áthaladva húzódik ki a szabadba. De alig köszöntött be a viradat és nyomban megkezdődött a megtorlás véres munkája. Észak és dél felől hatoltak be a faluba most már rendezett csapataink és félretéve minden kiméletet, fizették vissza az élvezett vendégszeretetet. 800—900 szerb hullaborította el az utcákat és tereket és nagy azoknak száma, kik a felbőszült honvédek által felgyújtott község lángjaiban találták vesztöket. Kevesen érték el a merénylők közül Pancsovát, hová Knicsanin az életben maradt főbekkel elmenekült.

De a rútul törbe ejtett magyarok vesztesége is volt jelentékeny és közel 300-ra tehető a meggyilkolt honvédek száma.

Jarkovácnak földig történt lerombolása és a Berzavába zuhant hadiszer kiemelése után Damjanich hadosztálya Szarcsára menetelt és ugyanoda követte őt Kiss Ernő tábornok a Vetterféle hadosztálylyal is, miután a most már üres tomaseváci szerb tábor sáncait megelőzőleg leromboltatta.

Ha a magyarok az alibunári és jarkováci ütközetek után a futó ellenségre vetik magukat, több mint valószínű, hogy a körülbelül 12—14.000 emberből álló magyar haderő a pancsovai erődítéseket is hatalmába kerítve, a szerb uralomnak a bánóság területén teljesen véget vethetett volna; ámde Kiss tábornok nem tartozott a gyors fellépésű egyénekhez és most is — a temesvári osztrák őrség némi portyázásának hírére — inkább Temesvár felé fordult, mint Pancsova irányában, bár tudhatta, hogy az említett várat egyelőre még nem rohanhatja

Diverzió
Temesvár
felé.

meg, míg Pancsova elejtésével egy biztos sikertől fosztja meg seregét.

Ezen utóbbi elhatározásnak megfelelőleg indította tehát Kiss Ernő csapatjait Temesvár irányában utnak és december 23-án Csákován állapodott meg. Ezen időben csatlakozhatott a 9-ik zászlóaljhoz annak Fehértemplomban hagyott 3-ik osztálya, miután ez megelőzőleg még egyszer Szászkabányára divergált. A zászlóalj feletti parancsnokság — miután Kiss Pál időközben alezredessé léptetvén előre, Damjanich hadosztályában dandárt kapott, a másik két rangidősebb százados, t. i. Rác és Plitz pedig őrnagyi ranggal más-más zászlóaljhoz kerültek — most Elek Ferenc legidősebb századosra lett bízva.

Csákova környékének megszállása után az osztrák őrség természetesen a várban huzódott meg, mely ellen Kiss most még kevésbé tehetett valamit, mivel vezérkari főnöke — Klapka őrnagy — 3 zászlóalj- és 2 üteggel a kormány által a Felső-Tiszához lett felrendelve. Ily előzmények után tehát ismét a régi becskerek-verseci terepen szállásoltatta el a magyar tábornok csapatjait, miközben a 9-ik honvédzászlóalj december 25-én Dettára, 26-án Versecre, 28-án pedig Nagy-Margittára menetelt.

**Pancsova
megtámadása
jan. 2-án.**

Ezen mozdulatok kétségenkívül bevezetését képezték egy Pancsova ellen irányítandó támadásnak, csak hogy erre a legalkalmasabb időpont — a haszontalan temesvári diverzió folytán — már elveszett, amennyiben hadtestünk Klapka osztályának elkülönítésével jelentékenyen csökkent, a szerbek pedig időközben újra rendezkedhettek és Pancsovát még jobban erősítették meg.

December 29-én pontosította össze Kiss Ernő (december 22-ike óta) altábornagy Zichyfalva környékn összes rendelkezhető csapatjait; Vetter hadosztályát átvette Nagy Sándor, a beteg Damjanich-ét vezette Kiss Pál alezredes. Január 1-én szállotta meg zászlóaljunk Újfalut (Petrovoszellótól délnyugatra) és Franzfeld bir-

tokába is helyezkedett, miközben már jelentékeny ellenállásra talált, bár mindössze csak 3 sebesültje támad.

Január 2-án reggel 6 órakor indultak el csapataink sűrű ködben és 18° R. hidegben Franzfeldről Pancsova megtámadására. A köd leple alatt jobbra rochiroztatta Kiss Ernő hadtestét úgy, hogy ez majdnem Jabukáig kitérve a Temes mentében haladt a város felé. A szerbek persze Újfalú és Franzfeld felől várták a főtámadást, mennyire rémültek meg tehát, mikor a köd felszállása után majdnem bal oldalukban látták a magyar sereget és ha Kiss most elrendeli a rohamot, bizonyosan hatalmukba kerítették volna vitézeink az ellenséges tábornokot. De a magyar fővezér csupán ágyútűzre szorítkozott, mely majdnem 3 óráig tartott, miközben pedig katonáink a nagy hidegtől szerfölött sokat szenvedtek, a szerbeknek pedig megadatott az alkalom egy kis szárnyváltoztatásra és tömegeiknek eltoltására. Ennek láttára, valamint azon jelentés vételére, hogy a tűzérség lőszere fogytán van, rendeli el Kiss altábornagy délutáni 2 órakor a visszavonulást, mely amennyire indokolatlan, ép oly annyira végzetes volt seregünkre nézve. Az étlen-szomjan és a hidegtől majd megdermesztett katonák a visszavonulás okát jelentékenyebbnek gondolva, csakhamar elveszítették öntudatukat és kötelékeik felbontásával 5, 10, 15 emberből álló csoportokra oszolva húzódnak majdnem futásszerűleg Franzfeld és Újfalú irányában vissza.

Csak a 9-ik zászlóalj (és Hegyesi szerint a 3-ik is) őrzi meg nyugalmát; lépésenkint hátrálva képezi ez a futó sereg utóvédjét, bár — Sóhalmy szerint — hasonlóképen sokat szenvedett. Harminc vörössapkás vitézünk fagyott meg ezen gyászos visszavonulás éjjelén és legalább 40-nek fagyott le a füle, orra, keze vagy a lába. Szerencse, hogy az ellenségnek nem volt lovasága, máskülönben nagy pusztítást végzett volna sorainkban. Ezen körülménynek tudható be tehát,

hogy Újfalutól kezdve meglehetősen csendben folyt a visszavonulás, de borzasztó volt ez úgy is. A hold nem fénylett, csillagok nem látszottak, ráborúlt tehát a lakatlan, végtelen pusztaságra a fekete éj; csak itt-ott hallatszott egy-egy elesett honvédnek segélykiáltása, a podgyászszekek csakhamar megteltek a gyöngéledőkkel és mire őket végre Zichyfalván lerakták, elnémult a nagy hidegtől egyik-másik közülök mindörökre . . . Kicsinyben hasonlított ezen menet Napoleon oroszországi visszavonulásához . . .

Alibunárra érkezve megpihent a sereg, de enni-inni valója nem volt, hiszen még a bor is megfagyott a kulacsokban. Tovább folytatták tehát a menetet és Zichyfalva—Versec vonaláig meg sem állottak, a 10 mértföldnyi utat, melyhez odamenet 3 nap kellett, megtették visszafelé 36 óra alatt! A magyarok összes vesztesége megközelítette a 300-at.

Felrendelés
a Középső-
Tiszához.

A vörössapkások zászlóalja január 4., 5. és 6-án gyülekezett Versecen; 8-án Zichyfalvára, 11-én Paulisra (Versec mellett), 13-án újra Zichyfalvára, 16-án végül Módosra vonult. Itt vették vörös-sapkásaink a hírt, hogy a kormány-nak rendelete folytán az összes nélkülözhető bántási hadak a Kiss Ernő utódjául kinevezett és tábornokká előléptetett Damjanich parancsnoksága alatt a Középső-Tiszához vonatnának fel és hogy a bántásban csak annyi haderő maradna vissza, amennyi Arad és Temesvár megfigyelésére épen szükséges. A Maros-Tisza-Dunaköz ezzel a szerbeknek engedtetett át és a magyar szellemű lakosok sok ezer kocsija követte Damjanich kivonuló csapatjait, nehogy a kegyetlen és barbár ellenség bosszújának áldozatul essenek.

Damjanich hadosztályával hagyta el a 9-ik honvédzászlóalj is ezen első dicső fegyvertényeivel megszentelt és fiainak vérével áztatott harmezőt . . .

III.

Nagy-Becskerektől — Komáromig.

(Január 17-től — április 28-ig.)

A bánság kiűritésére vonatkozó parancs vételével Damjanich tábornok Nagy-Becskerek környékén vonta össze hadtestét, hova — Sóhalmy naplója szerint — január 19-én érkezett be a vörössapkások zászlóalja is. Onnét indultak vitézeink 20-án Tordára, 21-én Zombolyára. Ittlétük alatt fosztotta meg a kegyetlen halál nemzeti ügyünket egyik legbuzgóbb harcosától: a hős Maderspach alezredes, ki a pancsovai expedíció alkalmával halálosan meghűtötte magát, Zombolyára érve, jobb hazába költözött.

Felvonulás
a Középső-
Tiszához.

Mielőtt elhagynók a bánságot, kell még egy specialitásról megemlékeznünk, mely zászlóaljunk szervezetében észlelhető volt. Hallottuk már, hogy Damjanich különös jóvoltából még Fehértemplomban vagy 600 különböző nemzeti-ségű és vallású ujoncot nyertünk, kik csakhamar összeforrtak a többiekkel és méltókká váltak a vörössapka viselésére; úgy látszik azonban, hogy a novemberi és december havi csatározások és kiváltképen a pancsovai expedíció kínjai ismét túlságosan megtizedelhatték a zászlóalj sorait és ennek tudható be, hogy Versecről történt elvonulásakor Damjanich az u. n. temesvári századot is csatoltatta vörössapkás zászlóaljunkhoz, úgy, hogy ez most nem hat, hanem hét századból állott. Nevezett század ugyanis Versec állandó őrségét képezte és nagyjából temes- és krassómegyei oláh és német ujoncokból állott. Tisztjei voltak: Fijala János százados, Cechini József főhadnagy, Meskó Gyula és Salló János hadnagyok. Honnét vette ezen szá-

zad a „temesvári“ elnevezést? azt nem sikerült már ezen sorok írójának felderítenie.

Rövid pihenés után elhagyta Damjanich hadteste Zsombolyát és Új-Arad felé tartott, hova január 24-én érkezett be. Hogy a Középső-Tiszához rendelt hadtest miért vállalkozott ezen kitérésre, ennek magyarázatát nyújtja nekünk Gaál Miklós ezredes, az új-aradi várat ostromló hadosztály parancsnokának, Damjanichhoz intézett levele, melyben egy nagyobb számú haderő alkalmazhatásának esetében a vár elfoglalását lehetségesnek mondta. A vár közelébe érve, odavágtat Damjanich a 3-ik és 9-ik honvédszászlóalj arcvonalai elé és így szólt hozzájuk: „Fiuk! Látjátok, az ott Arad vára, megrohánására az előkészületek meg vannak téve, beveszitek ugy-e?“ S egy hanggal kiáltotta el mind a két csapat: „Bevesszük, esküszünk!“ De bizony a rohamból semmi sem lett. Damjanich meggyőződött ugyanis arról, hogy a Gaál-féle előkészületek még egyáltalában nem egyengették a roham útját s így, miután Hrabovszky alezredes parancsnoksága alatt még egy jelentékeny hadosztályt a nagyon is szorongatott Bem segítségére Erdélybe küldött, elhagyta február 3-án az új-aradi vár környékét és Glogováccal szemben átkelve a Maroson, aznap Ó-Aradon pihent, a következő napon pedig folytatta útját a Középső-Tisza irányában. Fölösleges is mondanunk talán, hogy az eddigi bánági hadtest a különböző elvezénylések és kiváltképén Hrabovszky kiválása folytán most már csak egy közönséges hadosztálylyá zsugorodott össze, melynek létszáma nem lehetett több 5—6000 embernél.

A következő napokon folytatott menetelések kapcsán szászlóaljunk február 4-én Batonyára, 5-én Tót-Komlóra, 6-án Orosházára érkezett be, mely utóbbi helyen négy napig időzött, majd 10-én tovább indulva este Szentest szállotta meg. Szentesen mindössze két hétig vesztegelt a zászlóalj, de időközben el-ellátogatott Vásárhelyre meg Csongrádra is.

Itt megemlítjük, hogy a bánási hadtesttel egyidejűleg lett a bácskai sereg is a Középső-Tiszához felrendelve. Ezen hadtest eleinte Bakonyi, később Eszterházy, végül Vécsey Károly gróf parancsnoksága alatt állott és a Bezerédy-, meg Hadik-féle hadoszlopnak Ujvidék és Szeged környékén történt hátrahagyása után — még Damjanich hadoszlopát megelőzőleg — Szentesen át Török-Szent-Miklósra vonult és ott egyelőre várakozó állásba helyezkedett. A különböző elvezénylések következtében hasonlóképen csak hadosztálylyá degradált Vécsey-féle sereg körülbelül 4—5000 emberből állott.

A Tokaj—Miskolc—Tiszafüred között összpontosuló magyar főszereg újonnan kinevezett főparancsnoka — Dembinski altábornagynak — hadműveleti terve szerint kellett a Középső-Tisza balpartján felvonuló Vécsey- és Damjanich-féle hadosztályoknak Szolnokon át tüntetőleg előtörniök, hogy a főváros előtt álló császári főszereg figyelme a miskolc—pesti úttól elterelve, délre irányíttassék, minek elérével Dembinski későbbi fellépte Gyöngyös és Hatvan irányában annál hatásosabban érvényesülhetne. Csakhogy ezen demonstrációnak előbb kellett volna megtörténnie, t. i. még akkor, midőn az osztrák főszereg még Pest előtt állott, azon időben, mikor a szolnoki ütközet tényleg bekövetkezett — március 5-én — már nem lehetett Windischgrätzre nézve a szolnoki debouchirozás meglepő, hiszen tudta ő azt nagyon jól, hol áll a magyarok főereje, Kápolnánál találkozott már vele.

Hogy miért késett tehát Dembinski ezen már régebben tervbe vett szolnoki kirohanás elrendelésével, annak okát nem tudjuk. A csapatok távollétére nem hivatkozhatott, mert — miként olvastuk — két, sőt három hétig is vesztegeltek már Vécsey és Damjanich csapatjai Török-Szent-Miklós és Szentes között. Bármilyen fényes is volt e szerint a szolnoki ütközet, — mint demonstráció nem sikerült.

**Dembinski
hadműveleti
terve.**

Szolnoki út-
közet márc.
5-én.

Miután tehát Damjanich tábornok a magyar hadsereg parancsnok szándékát ismerte, február harmadik tizedében közelebbre tolatta hadoszlopait a Középső-Tiszához, minek elrendelése után a 9-ik honvéd-zászlóalj 24-én Kun-Szent-Mártonra, 25-én pedig Tisza-Földvára menetelt.

Az osztrák főserg a kápolnai csata után ismét a fővárosokat közvetlenül védő kecskemétecegléd-jászberényi vonalon rendezkedett be; előretolt csapatok gyanánt állottak Karger tábornok gyalog-dandára Szolnokon és Ottinger tábornok lovas-dandára Nagy-Abonyban, Poroszlóval szemben figyelt Schulzig altábornagy hadosztálya.

Jóllehet tehát — miként már előbb mondtuk — a kápolnai csata után egy szolnoki tüntetés már tárgytalanná vált, mégis elhatározták a Középső-Tiszánál álló magyar tábornokok, hogy az ellenparancs kimaradtával Szolnokot megrohanják. A kölcsönös megállapodás szerint kellett Vécseynek Török-Szent-Miklós felől arcban, Damjanichnak pedig — Cibakházánál a Tiszán átkelve — oldalt támadnia.

Március 4-ikéről 5-ikére virradó éjjel kelt át Damjanich 7 zászlóalj, 11 lovasszázad és 20 löveggel Cibakházánál a Tisza jobb partjára és teljes csendben Tisza-Várkonyig nyomult előre, hol csatarendbe sorakozott. A jobb szárnyon állott a kassai 34-ik sor-nyalozred 1 zászlóalja, továbbá a 65-ik honvéd-zászlóalj és 1 utász-század; a középhadat alkották a 3-ik és 9-ik honvéd-zászlóalj és 1 zászlóalj lengyel legionárius; a balszárnyon lovagolt a 2-ik huszárezred; két század vadász, 1 század utász és 1 század lengyel-dzsidás képezték az előhadat; tartalékviszonyban állott a győri 19-ik és az eperjesi 60-ik sor-nyalozred 1 — 1 zászlóalja.

Ily alakzatban rendeli el Damjanich az előnyomulást és reggeli 8 órakor megkezdí ágyúival a tüzelést. Karger tábornok már 7 órakor értesült a magyarok közeledtéről és egy mozdonyt menesztett Nagy-Abonyba, Ottingertől segílyt kérve. Míg Damjanich hadosztálya bal-

szárnyával az abonyi úton áthaladva Karger dandárát a városba szorítja vissza, az alatt sikerült Vécseynek a tiszai hidat hatalmába kerítenie, mire a városba szorult ellenség helyzete kétségbeejtővé lett és ha Ottinger lovas-dandára déltájban Abony felől meg nem érkezik és a Karger-dandárt a Zagyvába szorító 2-ik huszárezredet ezzel le nem köti, több mint valószínű, hogy az egész gyalog-dandár a magyarok kezébe kerül.

De így is meg lehettek elégedve a miéink az elért eredményekkel. 673 osztrák halott borította el a csatatért, több mint 100 fült a Zagyvába, körülbelül 800-ra tehető a foglyok száma; azonkívül került még a magyarok kezére 5 ágyú, 13 lőszerkocsi, 220 ló és egy hadi-pénztár 7000 forinttal. A mi veszteségünk nem igen közelítette meg a 300-at.

Hogy mily részletes szerepet játszott 9-ik zászlóaljunk ezen szép fegyvertényben, azt hű feljegyzések hiányában nem igen állapíthatjuk már meg. Eddigelé hódoltunk azon kedves meggyőződésünknek, hogy az ágyúüteget a vörösapkások foglalták el, de Hegyesi Márton, a 3-ik zászlóalj történetének megírója, ezen hőstettet egyesegyedül az ő zászlóaljának tudja be érdemül és mintegy vigasztalásul emeli ki később a 9-esek azon vakmerőségét, mellyel az ellenséges lovasságnak szuronyt-szegezve nekimentek, minek láttára maga Damjanich is azt mondta volna: „Ezt Napoleon katonái is csak egyszer tevék meg.“

Glevitzky elbeszéléséből csak annyit tudunk, hogy Damjanich délután a vörös-sapkások táborhelyét felkereste és gulyás-főztjükből evett.

Szolnok bevétele után megvált Vécsey gróf eddig vezetett hadosztályától, mire ez, valamint Damjanich-é a III. hadtest nevezete és az utóbbi tábornok parancsnoksága alatt egy seregtestté egyesítettett össze. Vécsey átvette később az aradi várat ostromló V. hadtest fölötti vezényletet.

Cibakháza
és Tiszafüred
között.

A III. hadtest — körülbelül március 9-én — a Tisza bal partjára vonult vissza és Török-Szent-Miklósnál állapodott meg, hol az I. (Klapka) és II. (Aulich) is táborba szállt. Az itt összpontosított három hadtesttel szándékozott a Dembinski helyébe fővezérré kinevezett Vetter altn. Cibakházán átkelve, az osztrák főszereg ellen támadólag fellépni, míg Görgey tábornok a VII-el Tokajon és Miskolcon át a gyöngyöspesti országútra tolatott előre azon rendeltetéssel, hogy Vetter előnyomulását ezen oldalról megsegítse. Március 18-án tényleg át is kelt Vetter Cibakháza mellett a Tiszán, de 22-én már ismét Török-Szent-Miklóson állott. Az utak rossz-sága okozta — állítólag — a támadó hadműveletek ily gyors beszüntetését. Egy későbbi terv szerint kellett a magyar főszeregnek Tisza-Füreden átkelve és Görgey VII. hadtestével egyesülve a támadó mozdulatokat megkezdenie, mely újabb terv szellemében a III., II. és I. számú hadtestek márc. 26., 27. és 28-án a fentjelzett helyen tényleg át is mentek a Tisza jobb partjára, miközben azonban Vetter hirtelenül megbetegedett és Görgeyre szállt a hadszereg fölötti parancsnokság.

Válságos
belügyek.

Válságos napokat élt ezen ide-oda való menetelés korszakában a 9-ik honvéd-zászlóalj és majdnem érthetlenné válik előttünk az ügy, ha azt a modern és konzolidált viszonyú katona-élet alapfogalmai szerint vesszük fontolóra. Nem több, de nem is kevesebbről van itt szó, mint arról, hogy a zászlóalj tisztikara megtagadta az engedelmességet őrnagyának — Elek Ferencnek — és annak a zászlóalj-parancsnokságtól való eltávolítását kérte. Már a szolnoki ütközet napján mutatkoztak bizonyos differenciák az őrnagy és tisztikara között, melyek azonban a következő napokban még jobban kiélesbültek. Ezen ellentétes, sőt mondhatni ellenséges viszonynak okát nem találjuk meg eléggé körülírva Glevitzky feljegyzéseiben, de annyit kiolvashatunk az utóbbiakból, hogy Elek őrnagy a

tisztikar és legénység jólétével egy cseppet sem törődött, a belszolgálatot a maga útjára engedte és azonkívül még az itálnak is hódolt olyanmannerre, hogy a zászlóalj legénységi állományaiban tisztán ezen egy körülmény behatása folytán a fegyelmetlenség napról-napra nagyobb mértéket öltött. Midőn az állapotok már tartahatatlannokká váltak, elhatározta a tisztikar, hogy az egész dologról Leiningen alezredesnek, mint akkori dandár-parancsnoknak, jelentést teend és azt a legidősebb százados és legfiatalabb hadnagy (Glevitzky) kiküldésével meg is tette. Leiningen — épen a tiszafüredi tartózkodás idejében — magához kérette a tiszteket és tőle telhetőleg egyengetni akarta az ellentéteket, de erre kiáll Fülhegyi százados és vagy Elek őrnagy eltávolítását, vagy pedig az egész tisztikarnak más zászlóaljakba való beosztatását kéri, de együttesen nem maradhatnak semmi esetre sem. Ennek hallatára méltán eshetett gondolkodóba Leiningen, mert ha egy vörös-sapkás tiszt át-helyeztetését kéri, akkor a baj már igen nagy lehet; a dandár-parancsnok tehát odautasította a tiszteket, hogy panaszukat 24 órán belül írásbelileg adnák be hozzá. A véletlen gyorsította az ügy lebonyolítását. Másnap — március 28-án — egy faluba érkezett a zászlóalj és a zúzmarás esőtől át-megátázva várják honvédeink a szállások kiutaltatását, melyek más csapatok számára már régen ki voltak jelölve. Véletlenül odatéved Leiningen alezredes és azon kérdésére: „hol van az őrnagy úr?” a korcsma felé igazítatott el, mikor pedig abba belépett, ott találta a legvirágzóbb hangulatban Elek őrnagyot, Sassy hadnagyot és zászlóalj-segédtsztet, végül pedig Tóth századosot, az I. század parancsnokát. Leiningen most már tisztában lévén a helyzettel, Eleket és Sassyt állásaiktól nyomban elmozdította és a zászlóalj fölötti parancsnokságot a legidősebb századosra, Sándor Kálmánra bízta, ki viszont segédjéül Glevitzky hadnagyot választotta maga mellé.

Tiszafüredtől
Hatvanig.

Új parancsnokkal és — úgy látszik — bel-
értékében is megújnodva kezdte meg zászlóal-
junk a győzedelmes tavaszi hadjáratot. Március
31-én érkeztek a vörös-sapkások Kerecsendre,
április 1-én Gyöngyösre. A III. hadtest új belső
tagoltságának keresztülvételével a 9-ik honvéd-
zászlóalj, továbbá a 60-ik sor-ezred 3-ik zászló-
alja és a lengyel legionáriusok egy zászlóalja
Kiss Pál alezredes parancsnoksága alatt új dan-
dárt alkottak, míg Leiningen más dandárt ka-
pott, — e két dandár együttvéve alkotta Wisocki
ezredes hadosztályát; a hadtest másik hadosz-
tálya Nagy Sándor ezredes parancsnoksága alatt
állott. De a zászlóalj alosztályaiban is állott be
némi változás, — minthogy t. i. egyrészt az
ütközetek folytán beállott veszteségek, másrészt
pedig a kolera pusztításai következtében is zászló-
aljunk sorai meglehetősen megritkultak, a zászló-
alj parancsnoksága feloszlatta az eddigi u. n.
temesvári századot és annak legényeit a többi
századokba osztotta be. Ezek után ismét nor-
mális 6 százados zászlóaljjá átalakítva menetel-
tek vitézeink április 2-án Árokszállásra. Dél-táj-
ban hallatszott Hatvan felől erősebb ágyútűz, —
a III. hadtesttől jobbra menetelő VII. hadtest
ütközött meg Schlick gróf osztrák hadtestével.
Wisocki hadosztálya nyomban fegyvert fogott és
az ágyuzaj irányában nyomult előre, mire azon-
ban a mieink Hatvanhoz közel értek, elvégezte
már a VII. hadtest a maga dolgát úgy, hogy
Wisockinak jóformán csak a lovassága vegyül-
hetett a harcba.

Tápióbicskei
ütközet
április 4-én.

Április 3-án Jászberényre érkezett a III.
hadtest, honnét következő napon Nagy-Kátára
menetelt. Alig szállottak azonban vitézeink a tá-
borba és fogtak hozzá az ebéd elkészítéséhez,
újra fegyver alá szólították őket és gyors mene-
tekben haladt az egész hadtest Tápió-Bicske irá-
nyában, honnét erős ágyuzás hallatszott. A
mieinktől balra menetelő I. hadtest ugyanis a
Tápión átvezető hid közelében Jellachich had-
testének utóvéd-dandárába ütközött és azt meg

is támadta, de csakhamar megtántorodott, sőt futásnak is eredt. Épen jókor érkezett tehát a Wisocki-féle hadosztály, hogy a megrendült egyensúlyt helyreállítsa. Freudenreich és Philipovszky útegei azonnal lemozdonyoztak és tűz alá vették Rastić és Sternberg osztrák tábornokok dandárait, melyek már a hidon áthaladva üldözték az I. hadtest futó oszlopait. Az ágyuharc bevezető zenéje mellett indult most az egész Wisocki-hadosztály — dandárral dandár mellett — a hid visszafoglalására előre, miközben a Leiningen-dandárbeli 3-ik zászlóalj a Kiss Pál-féle 9-ik zászlóalj szomszédságába került. Pusztító tűz fogadja mind a két csapatot. Kiss Pál dandár-parancsnok némileg oldalt akarja tolatni a vörös-sapkások zászlóalját, hogy az ottlevő homokbuckák által védve kevesebb veszteséggel közelítse meg a hidat, míg a 3-ik zászlóalj homlokban támad; ezt látva a 9-esek odakiáltanak Kissnek: „Az Istennek sem!” és rohanva sietnek ismét a fehér-tollasok mellé kerülni. Ezen páriját ritkító nemes verseny eredménye lőn, hogy mind a két zászlóalj legénysége a hid közelében összegabalyodva és az ellenség láttára egymást kezdi döngetni, csak-hogy egyik a másiknál előbb érhesen a hidhoz. A tiszték ezen rivalitás ilyen megnyilatkozására mitsem tehettek, míg végre Földváry Károly őrnagy, a 3-ik zászlóalj parancsnoka a vörös-sapkások zászlótartójának kezéből kiragadja a lobo-gót és „Utánam fiúk!” kiáltással a hidra vezeti mind a két csapat legénységét. Ezen roham közben esett el tőlünk súlyosra sebesítve Vé-csey Gyula báró főhadnagy, míg Fülhegyi százados a gyomor táján egy lapos lövést kapott, melytől ugyan összeesett, de csakhamar magához is tért, — a golyó ugyanis kardszójának csatján akadt meg.

Ezen kombinált roham kezünkbe juttatta a hidat és a császáriak futásnak indultak, de 2 tiszt és 43 legény ifjú életébe került zászlóaljunk ezen hőstette.

Az általunk elmondott Földváry-féle jelenetet Hegyesi is említi a 3-ik zászlóalj történetében, csakhogy ő nem Földváryt, hanem Szikszai Lajos fehértollas hadnagy kezébe juttatja a lobogót. Glevitzky szerint tényleg a 3-ik zászlóalj parancsnoka volt elbeszélésünk hőse.

Az ügy különben a hadtest legfőbb fóruma elé is került. Damjanich tábornok ugyanis tanuja volt a híd bírása körül kifejtett versenygésnek, azt is tudta, hogy ezen versenygés — bármennyire dicséretes az alapgondolata — személyes torzsalkodássá sohasem fajulhat el, és minthogy a nap folyamán arról is értesült, hogy a 9-ik zászlóalj tisztikara a zászló elviteléből folyólag még megtorlásra is gondol, érkezettnek gondolta immár az időpontot, hogy a kiélesbült vizsálynak véget vessen. Mielőtt tehát másnap reggel a hadtest tovább indult volna, Damjanich felállította a két zászlóaljat egymással szemben és előbb a 9-ik, majd a 3-ik zászlóalj tisztikarához beszélt ezen dologban, később pedig mondott Kiss Pál alezredes egy hosszabb beszédet arra kérve mind a két csapatot, hogy a nemes verseny határain belül egymásnak kölcsönös megbecsüléséről ne feledkezzenek meg sohasem. A két versengő zászlóalj tisztjei most megölelték egymást és látszólag megvolt a béke, a vörös-sapkások zászlótartója azonban a lobogó átengedéseért haditörvényszék elé került és április 6-án Kókán agyonlövetett... Summum jussumma injuria!...

Isaszegi csata
április 6-án.

Április 5-én Kóka mellett táborozott a zászlóalj, hol vörös-sapkásaink tanúi voltak az ottani plebános kivégeztetésének, — állítólag osztrák proklamációk terjesztése miatt mondotta ki reá Damjanich a halálos ítéletet. Másnap korán reggel Dányon áthaladva a „Király-erdő”-nek tartott a III. hadtest, tőle balra — Pécel irányában — menetelt az első, mindkettőjüket követte a II., míg Gáspár tnk. a VII.-el még Hatvan előtt állott. A Király-erdőn túl délfele folyó Rákos-patak jobb partját képező magas-

laton állott Jellachich hadteste, mely Bicskéről vonult ide vissza, Rastić és Gramont dandárai még az erdő keleti szélén pihentek.

Rastič dandárára bukkant délután 1 órakor a Király-erdőhöz közeledő III. hadtest, mire vezetett dandár néhány lövés váltása után át is vonult az erdőn és az isaszegi magaslaton álló hadtestéhez csatlakozik. Damjanich sarkon követi a hátráló ellenséget és csakhamar megszállja az erdő északnyugati szélét, még pedig Leiningen és Knezich dandáráival a jobb, Kiss Páléval és a lovassággal a bal szárnyon.

A III. hadtesttől balra ment — miként már olvastuk — az I. hadtest; midőn pedig ez az erdő délnyugati részét elfoglalva, a magaslatok felé előbbre akar nyomulni, beleütközik Schulzig altn. hadosztályába és az I. hadtest dandárai meghátrálnak — akárcsak két nappal előbb Bicskénél. Két órán át harcolt most a III. hadtest egymagára hagyatva Jellachich seregével szemben és több mint 100 ágyú szórta mind a két részről a halált jobbra-balra. Damjanich, magán segitendő, 4 óra tájban megkezdte a szuronytámadást a magaslatok ellen, de akkor megjelenik jobb szárnyában Lichtenstein hadosztálya és ő kénytelen az erdő szélére visszavonulni. Öt óra tájban jelent meg végre a csatatéren Aulich tnk. a II. hadtesttel és valamivel később maga Görgei tnk. is, ki most a II. hadtestbeli Mihályi-dandárt Damjanich jobb szárnyára menesztette előre, a többi három dandárral pedig Nagy Sándor lovassága és Kiss Pál dandára közé beékelődvén, a lankadó III. hadtestbe új életet önt. Kevéssel utóbb sikerült Görgeynek az I. hadtest megfutott részét is rendbe szedni és újra a küzdelembe vinni úgy, hogy a magyarok felsőbbsege csakhamar az egész vonalon érvényesülhetett. Az időközben megérkezett Windischgrätz herceg igyekszik ugyan Ottinger és Montenuovo lovassdandárával a magyarok további felfejlődését megakasztani és Nagy Sándor lovasságát tényleg meghátrálásra is bírja, de tovább nem képes

előrehatolni. A magyar hadak most ellentámadásba mennek át és nemsokára kerül az égő Isaszeg, valamint a Rákos jobb partján elhúzódo magaszt a birtokukba, miután Jellachich hadteste már előbb elvonult. Míg ily módon a magyarok balszárnyán a küzdelem esti 8 órakor már véget ért, azalatt Damjanich és Lichtenstein csapatjai még 11 órakor is hadakoztak egymással.

Zászlóaljunk a III. hadtest legszélsőbb balszárnyát képezve, majdnem hét teljes órán át állott a küzdelemben és ennek megfelelő volt a veszteség is, amennyiben holtak és sebesültekben összesen 2 tisztet, 5 őrmestert, 7 tizedest és 98 közvitét — köztük 7 dobost — veszített; a két tiszt volt: Tóth Lajos százados és Szepessy Géza hadnagy.

A nap fényének megfelelő volt azonban a vacsora: nagy nehezen sikerült ugyanis éhes vitézeinknek az egyik égő ház pincéjében egy hordó besavanyított káposztát felfedezniök, — nyomban kigurították és el is fogyasztották a tartalmát. Kolbászt azonban már seholsem találtak.

Vác felé.

Másnap — április 7-én — Gödöllőre vonult a zászlóalj, a hol az ország kormányzója — Kossuth Lajos — előtt defilírozhattak vitézeink, Kossuth pedig levett kalappal a kezében fogadta a derék zászlóalj díszmenetét. Feléjük is kiáltott erre Damjanich: „Fiúk! ilyen dicsőségben nem részesül csak egy amerikai hadsereg!”

Az isaszegi csata után indult a magyar főszereg Komárom felmentésére.

Április 8-án Mogyoródra, 9-én Veresegyházára menetelt a III. hadtest és az egész Vác felé néző magyar hadsereg jobb szárnyát alkotta; a középen állott az I. (Csomádon) és a bal szárnyon a VII. hadtest (Fóthon). A II. hadtest Cinkotán maradt vissza és Pest felé demonstrált.

Első vácsi
csata
ápr. 10-én.

Április 10-én haladt a III. hadtest Vác irányában előre és egyelőre Sződön állapodott

meg, tőle balra és némileg visszatartva menelt az I. hadtest, melyből egy dandár (Bobich-é) egészen Hartyánig terjeszkedett ki. Váczott Götz osztrák tnk hadosztálya állott.

Sződnél csatarendbe állott a hadtest. A legszélsőbb bal szárnyon állott Czillich dandára, azután jöttek Leiningen és Kiss Pál, végül a jobb szárnyon Kökényessy dandárai. Kilenc órákor rendelte el Damjanich az előnyomulást és egy óra múlva már tűzben állottak hadoszlopaink. Kiss Pál és Kökényessy dandárai a várostól északra elterülő magaslatok ellen nyomultak előre, míg az első két dandár a hétkápolnai híd megrohanására indult.

Götz tábornok halálra sebesülve átadja a parancsnokságot Jablonovszky tábornoknak, ki meggyőződven a magyarok túlerejéről, délután 2 órákor megkezdi a visszavonulást és Nagy-Maros felé vonult vissza. Az osztrákok 343 embert vesztek holtak- és sebesültekben.

A tartalék viszonyban levő I. hadtest egy lövéshez sem jutott.

Április 11-én vonult a III. hadtest Nagy-Oroszira és 14-én érte el Ipolyságot, honnét 16-án Ó-Barsra tolatott előre; ugyanakkor állottak az I. hadtest Kis- és Nagy-Szecsén, a VII. pedig Nagyodon és Zsemléren. Görgey főhadiszállása Lévára került.

Az osztrák hadvezetőség Görgey megkerülő hadműveleteinek felismerése után a Komáromot ostromló sereg védelmére egy újabb hadtestet vont össze, mely Wohlgemuth altábornagy parancsnoksága alá helyeztetett és melynek alkatrészeit képezték: Jablonowszkyknak Vácznál megvert hadosztálya (két dandár), továbbá a Bécsből már előbb odarendelt Herzinger-, Teuchert- és Theissing-féle dandárok, végül pedig a komáromi ostromhadtól elvezényelt Veigl-féle dandár, összesen vagy 20.000 ember. Ezen hadtestnek kellett a komárom-lévai úton összpontosulnia.

Április 18-ára nézve elrendelte Görgey, hogy a III. hadtest Ó-Bars, az I. Szecse, a VII. pedig

Nagy-sallói
csata
április 19-én.

Zsemlérnél igyekezzék a Garamon át hídát verni és a tulsó parton állást foglalni. Legelsőnek készült el a szecsei híd, míg az a másik két helyen hídanyag hiányában sehogysem tudott létrejönni. Időmulasztás elkerülése végett megparancsolta tehát Görgey, hogy a III. hadtest is Szecsére vonulva, itt ejtse meg az átkelést. S úgy is lett. Az I. hadtest volt az első, mely 18-án reggel a Garamon áthaladt és még az nap Garam-Lök és Alsó-Pélig terjeszkedett ki, sőt egy kis előretolt csapatosztály magát Nagy-Sallót szállotta meg, utánna jött a III., mely ugyanakkor Derezsényre vonult. A VII. hadtest megépítette aznap a neki szóló zsemléri hídát.

Április 19-én reggeli 5 óra után jelent meg Nagy-Salló előtt az osztrák Strasdil-dandár és a gyöngye ott levő magyar hadoszlopot kivonulásra bírva a helységben állást foglal. Klapka, az I. hadtest parancsnoka, ennek hírére Nagy-Salló irányában indítja útnak csapatjait, még pedig: a hölvényi erdőn át — Nagy-Sallótól nyugatra — halad Dipold-dandára, a sallói országoton menetel Máriássy hadosztálya, ezt követi bal oldalában a III. hadtestbeli Wisocki-hadosztály, míg Nagy Sándor az I. és III. hadtest lovasságával a legszélsőbb bal szárnyat alkotja, — általános tartalék gyanánt szerepelt az I. hadtesthez tartozó Bobich-dandár és a III. hadtestbeli Knezich-hadosztály. Damjanich tnk. jóváhagyja Klapka eddigi intézkedéseit és az előtérbe loval. Itt megjegyezzük, hogy Görgey aznap Lévát el sem hagyva, a csatát mindvégig Damjanich vezette.

Strasdil-dandára kénytelen a túlerővel szemben meghátrálni, de csakhamar siet segítségére a Dreyhan-dandár, mire Nagy-Salló utcáin elkeseredett küzdelem fejlődik. A két osztrák dandár azonban nem képes még most sem hosszas ellenállást tanúsítani és csakhamar átengedi a helységet a magyaroknak, midőn pedig a mieink a hátráló ellenség üldözésére Nagy-Salló déli szegélyét elhagyják, megjelenik jobb oldalukban

Herzinger dandára és a Dipold-féle dandárt tényleg meghátráltatja, de nyomban ott termelt a tartalék-viszonyban állott Bobich-dandár és Guyon tábornok közös vezérlete alatt sikerült ezen két magyar dandárnak Herzingert is állásának feladására bírni. Mikor délután 3 óra után a zsemleéri elkészült hídon a VII. hadtest is átkelt és ennek lovassága Pöltenberg alatt a csatatéren már meg is jelent, eltökélte magát Wohlgemuth végre az elvonulásra, jóllehet Bessénél még két ép dandára (Feuchert és Theissing) állott, nem is szólva Veigl dandáráról, mely a csata napján Jászfalun vesztegelt. A körülbelül 2000 embert vesztett osztrák hadtest aznap a Nyitra mögé, 21-én pedig már a Vág jobb partjára huzódott vissza. Ezzel megnyílt a magyarok számára az út Komárom felé, mely vár ezek után a Duna bal partján állott ellenséges ostromhadtól ugyan már megszabadult, de hátra volt még a jobb parton állást foglalt császári hadak leküzdése.

Április 20-án érkezett a III. hadtest Jászófalura, 21-én Szent-Péterre, 22-én pedig a komáromi Vág-hídfő elé, hol egyelőre táborba szállt.

A következő napon kivonult a 9-ik honvédszászlóalj teljes díszben és Damjanich tábornok tűzte fel személyesen azoknak mellére a III. osztályú érdemjelet, kik a lázadó szerbek elleni harcokban kitűntek; részesültek pedig ezen kitüntetésben a következő zászlóaljbeli tisztek: Sándor Kálmán őrnagy és zászlóalj parancsnok; továbbá Fülhegyi Henrik, Reider Péter, Majos Dániel századosok; Balog István, Csicseri Gusztáv, Czikó Boldizsár, Fáy János, Cechini József és Meskó Gyula főhadnagyok; végül Keresztesy Károly és Tóth Lajos hadnagyok.

Hogy a magyar hadsereg a Duna jobb partján álló osztrák haderőt megtámadhassa, kellett mindenekelőtt egy hídról gondoskodni, miután a régi hajóhidat, mely a várost a hídfővel összekötötte, az ostromlók ágyui már korábban tönkre tették. Táborig hídanyag azonban

Első komáromi csata
ápr. 26-án.

nem igen állott Görgey rendelkezésére s így tehát egy merészet gondolt és tutajokból épített egy átjárót, mely április 25-ikén későn éjjel el is készült.

A híd elkészültével átszállította Görgey csapatjait, melyeknek még éjfélkor és teljes csendben kellett a hídon átvonulniok. Összesen öt dandárt indított a magyar fővezér útnak, u. m. a Kiss Pál és Kökényessy-féle dandárokat a III. és Schulz, Zákó, Dipold dandárait az I. hadtestből. Kiss és Kökényessy — Görgey személyes vezérlete alatt — a „Monostor“ irányában hatoltak előre, hol az osztrákok részéről Lederer dandára állott; Schulz és Zákó — Damjanich parancsnoksága alatt — Új-Szönyt rohanták meg; Klapkának kellett végül — Dipold dandárával — Ó-Szöny felé támadnia, hol az osztrák Fiedler-dandár állott. Az I. és III. hadtest többi csapatjai általános tartalék gyanánt az új-szönyi hídfőnél — az u. n. csillagsáncnál — gyülekeztek; a VII. hadtest aznap reggelén még Szent-Péteren időzött.

A Kiss Pál-féle dandárhoz tartozó vörössapkások nagyot mulattak azon, mikor a koromsötét éjjel liba-menetben és egymás kabátját fogva a legnagyobb csendben haladtak át az Új-Szönytől Monostor felé elterülő bozóton keresztül. Már éjfél utáni két órakor lehetett, mikor vitézeink egyikéje elkiáltja magát: „Vízben vagyok,“ mire az egész él-század legénysége ugyanezen észlelésének adott kifejezést. „Hát miért nem mondtátok meg mindjárt?“ — kérdi a valamivel hátrább maradt Kiss Pál — „Mert nem volt szabad beszélni“ — volt erre a válasz. Ebből következett a magyar dandárparancsnok, hogy már a monostori ostromsáncok — még pedig a 10-ik számú váracs — árkaiba került és nem volt eszerint sok vesztegetni való ideje. Szélesebb alakzatokat véve föl, csakhamar elérték vitézeink az osztrák sáncokat, melyeken most valóságos macskamódon csúsztak fel egyik a másikat megsegítve. Most végre

hallatszott az első „Halt wer da?“ a sánc pereméjéről, de már későn volt. Az ott álló Kiss Pál torkon ragadja és csak annyit kérdez „Welches Regiment?“ „Erzherzog Stephan“ volt a válasz, de a következő percben már a mi embe-reink kezében volt az aluszékony és olyannyira közlékeny vitéz. A sánc megmászásából keletkező zaj fellármázta természetesen az ágyú-telepek kezelő legénységét és a váracs őrségét, sőt el is dördült egynehány lövés, de minden további ellenállás hiábavaló volt; a ki meg nem adta magát, azt minden lövés nélkül elnémította a szurony.

A 9-ik honvédszászlóalj ezen meglepetés-szerű rohama remekül sikerült. Két 60-fontos vetőágyú, egy 18-fontos és két 24-fontos ostrom-ágyú, több mint 250 fegyver és 240 fogoly esett a mieink kezébe. A császáriak igyekeztek ugyan a váracs újabbi birtokába helyezkedni és mihelyt kivilágosodott el is indúlt 2-ik vadász-zászlóaljuk annak visszavételére, sőt délfelé közeledett az egész Lederer-dandár is hadállásaink felé, de Kiss és Kőkényessy dandárai visszaverték az intézett támadásokat és csakhamar ellentámadásba menve át, egészen az ácsi erdőig kergettek vissza az ellenséget.

Hasonlóképen sikerült többi hadosztályaink térfoglalása, bár az osztrák főserég éppen akkor visszavonulóban lévén Budáról, aznap Mócsa és Csém közelébe érkezett és ezen túlerővel szemben nem mert Görgey. határozottabban fellépni annálkevésbé, amennyiben a visszamaradt VII. hadtest csak estefelé kelhetett át a Dunán.

Másnap — 27-én — meglátogatta Damjanich zászlóaljunkat az új-szőnyi táborban és azon örvendetes hírrel lepte meg a vörössapkásokat, hogy most már Prágáig meg sem állunk. — „Csakhogy már kevesen vagytok“, tette hozzá a bálványozott vezér és tényleg, a bántásból felhozott létszámból hiányzott több mint 200 ember, ezeket hol az ellenség golyója, hol a

gyilkoló kolera túntette el a 9-ik zászlóalj soraiból.

De a prágai expedíció is vízzé vált; 28-án vette a zászlóalj az értesítést, hogy az I. és III. hadtest Budavárának bevételeére a fővárosba visszatér és csak a VII. marad Komárom táján az ellenség további mozdulatainak megfigyelésére vissza.

**Damjanich
balesete.**

A Budára való menetelnék nem nagyon örültek vörössapkásaink, inkább szerettek volna Bécs ellen indulni és még jobban apadt meg a visszatérés fölötti örömük akkor, midőn híret vették annak, hogy Knezich vette át a III. hadtest fölötti parancsnokságot, amennyiben Damjanich hadügyminiszter-helyettesnek neveztetett ki. De ezen állását sem foglalhatta el a hős tábornok, 28-án este egy sétakocsizásról hazatérőben elragadták a lovai és Damjanich a kocsijából való kiugrás közben lábát törte, minek következtében tényleges szolgálatot már nem vállalhatott.

Ekkora országos szerencsétlenséggel végződött dicső tavaszi hadjáratunk!

**Hadrendi
változások**

De nemcsak a hadtest, hanem annak osztályai is kaptak új parancsnokokat. Minthogy Wisocki ezredes az összes lengyel legionárius-csapatokkal a Kassán szervezkedő IX. hadtest kötelékébe osztatott be, Kiss Pál ezredes pedig Pétervárad parancsnokságát vette át, lettek a hadügyminiszternek április 30-án kelt 442. sz. rendeletével Leiningen ezredes és Czillich alezredes a III. hadtest gyalog-hadosztály parancsnokaivá kinevezve, míg ugyanezen rendelettel Kászonyi József ezredes a hadtestbeli lovasság fölötti vezénylettel bízott meg.

A III. hadtest eszerint Komárom elhagyásakor a következőképen tagozódott:

Hadtest-parancsnok: Knezich Károly tábornok; vezérkari főnök: Albrecht őrnagy; tűzérési főnök: Wanner őrnagy.

Gyalog-hadosztály-parancsnokok: Leiningen ezredes, Czillich alezredes; lovashadosztály-parancsnok: Kászonyi ezredes.

Gyalogság: 3-ik, 9-ik, 42-ik, 65-ik, 109-ik (régi $\frac{3}{19}$), 112-ik (régi $\frac{1}{34}$), 113-ik (régi $\frac{3}{34}$), 118-ik (régi $\frac{3}{52}$) és 121-ik (régi $\frac{3}{60}$) honvéd-zászlóalj, továbbá 2 vadász-század.

Lovasság: 2-ik (Hannover) huszárezred 8, 3-ik (Ferdinánd) huszár-ezred 4 százada.

Tűzérés: 2 hatfontos gyalog-, 2 hatfontos lovas-, 2 hétfontos tarack- és $\frac{1}{2}$ röppentyű-útég.

A 9-ik honvéd-zászlóalj tisztikara pedig ugyanakkor a következő neveket tűntette fel:

Őrnagy és zászlóalj-parancsnok: Sándor Kálmán.

Századosok: Idős Majos János, Balogh István, Czikó, Fáy János, Csicseri Gusztáv, Jekelfalusy, Tóth Lajos (kórházban).

Főhadnagyok: Puky Ignác, Sárosy József, Dolánszki József, Egressy Mihály, Cechini József (kórházban).

Hadnagyok: Glevitzky Sándor (zászlóalj-segédtszt), Keresztessy Károly, Oszvald Sándor, Tahy Jenő, Lakatos, Soós, Fáy Mihály, ifj. Majos János, Nikházi, Salló József, báró Vétsey Gyula, Szepesy Géza (az utóbbi kettő kórházban.)

Lelkész: Friskán oláh pap.

Orvosok: Ilosvay, Moretzki doktorok.

Zászlótartó: Bárczy József.

IV.

Budavár ostroma.

(Április 29—május 21-ig.)

**Érkezés
Budavár alá.**

Április 29-én hagyta el zászlóaljunk az újszőnyi táborát és Tatán átvonulva május 4-én délelőtti 10 órakor pillantották meg vitézeink a komor kinézésű várfalakat, melyeknek ormán a fekete-sárga zászló lengett.

A várhoz közelgő magyar sereget csakhamar üdvözölték a várágyuk és ezen fogadó-zene hangjai mellett vonult zászlóaljunk a számára kijelölt táborhelyre t. i. a „Város-major“ mellett levő Drázsa-féle tégláégető-telepre, melynek téglaszártói alatt a körülményekhez képest be is rendezkedett.

A Komárom vidékéről levonult hadtestek Budavár alá érkezve ott találták már a II. hadtestet, mely — miként tudjuk — Görgeynek Vác felé foganatosított kitérésekor Cinkotán maradt és ugyancsak ott volt már a Kmety-féle hadosztály is, mely azelőtt a VII. hadtesthez tartozott, de a nagy-sallói csata előtt önállósítva lett és Komárom várába be sem vonult.

A Laszlovszki-féle majorban elszállásolt hadsereg — parancsnokság a következőképen csoportosította ezen seregtesteket: a Dunához támaszkodva állott a Vizivárosban Kmety hadosztálya egészen a Kalvária-hegyig; onnét kezdve egészen a Kis-Svábhégyig terjeszkedett ki a III. hadtest; ehhez csatlakozott a Kis-Gellérthegyig az I. és onnét ismét a Dunáig a II. hadtest.

A vár alá vonulva csakhamar sebesültje támadt a 9-ik zászlóaljnak. Midőn ugyanis egy már kihalóban levő fáradt ágyugolyó a földön ugrándozva a zászlóalj táborhelye felé tart, egy gondtalan honvéd jó kedvében elejébe siet és a

lábával meg akarja állítani, de rajtavesztett, mert a golyónak volt még annyi ereje, hogy a szerencsétlen ember lábát bakancsostul elsodorja. Kevés idő múlva más látni valója akadt a zászlóaljnak. A „Város-major“ oszágútján egyre jobban növekedő embertömeg veszi körül az egyik fát és midőn embereink a kíváncsiságtól terelve odasietnek, azt látják, hogy egy hamarosan előkerült amateur-hóhér a fának egyik ágán ülve hurkot vet az alatta álló kezén-lábán megkötött és meglehetősen gyanus kinézésű férfi nyakára és a delikvenst több pribék közreműködésével szerencsésen fel is húzza. Embereink kérdezősködésére csakhamar kitudódott a való. A várparancsnok megbízottja volt az illető, ki titkos jelentéseket vitt Welden tábornagynak, Windischgrätz utódjának.

Görgey mindjárt május 4-én fogott hozzá a vár lövetéséhez — természetesen egyelőre csak a magával hozott tábori ágyukkal, — sőt egynehány roham-oszlopot is küldött a vár megmászására előre. No de ezen lövetésén legfeljebb nevettek egy jót a vár falán, midőn pedig a Kmety-féle hadosztályhoz tartozó 10-ik honvéd-zászlóalj a vizivároson áthaladva tényleg megkísérlette a rohamot, meg is adta az árát, — rövidke fél óra alatt 170 embert veszített az álmányából és sietve huzódott vissza. Ezen kudarc után meggyőződhetett a magyar tábornok arról, hogy Budavárát első futamban nem igen ejtheti hatalmába és azonnal intézkedett is az iránt, hogy Komárom várából nehéz ostromágyúk szállíttassanak le a Dunán.

Első roham
máj. 4-én.

Május 13-án érkeztek le a kért ostromlövegek, még pedig: 4 db. 24-fontos és 1 db. 18-fontos ostromágyú, továbbá több 30- és 60-fontos vető-ágyú, — tehát ugyanazon lövegek, melyeket vörös-sapkásaink április 26-án az osztrákok 10-ik számú váracsában hatalmukba kerítették. Következő napon kezdődött a réstörő telep építése az u. n. „Nyárshegyen“, szemben a székesfehérvári kapuval és körülbelül 600

ölnyi légtávolságban a várfaltól. Azonkívül készült még 1—1 telep a Kálvária-hegyen, a tégláégetőnél, a Kis-Svábhegyen és a Gellérthegyen, mely utóbbi telepek azonban nagyobbára csak a jelentékenyebb ürméretű tábori tarackokkal és mozsarakkal szereltettek fel.

Május 15-én kezdtek meg ezen összesen 49 löveggel ellátott telepek a vár bombáztatását és kiváltképen a nyárshegyi leszerelő telep működött nagy eredménnyel, amennyiben aznap összesen 484 huszonnégy- és 125 tizenhatszáz fontos lövedéket dobott a vár felé és nemsokára jelentkezett is a rés az I. számú rondellától délre, míg a királyi palota lángba borult.

Második
roham
máj. 17-én.

Minthogy Hentzi, a magyarok ezen koncentrikus tüzevel szemben, estefelé tényleg beszüntette a maga részéről a tüzelést, kezdett Görgey tnk ismét vérmes reményeket táplálni egy újabb roham sikere iránt és el is rendelte, hogy ez május 16-ikáról 17-ikére virradó éjjel újra megkíséreltessék, különösen ki lett mondva pedig, hogy az I. hadtest a rés irányában törjön előre, míg a III. hadtestnek az északi vársarkon levő IV. számú rondella lett támadási pont gyanánt kijelölve, mely utóbbi szakaszt azonban csakis létrákkal lehetett megközelíteni.

Bár a III. hadtestnek eszerint roham-oszlopokat kellett kiküldenie, a 9-ik zászlóaljnak aznap más feladat jutott osztályrészül. Hogy t. i. a jelzett rondella és Nándor-kaszárnya előtti várfal védőinek figyelme az előtérről elfordíttassék, de egyszersmind a lövőfegyverüket nem használó roham-oszlopok kézi fegyver-tűzzel megsegítve legyenek, kellett a 9-ik honvédszászlóaljnak már 16-án este a Vérmezőn át a mai Attila-útca váralatti házaiba vonulnia, hogy azoknak ablakai és padlás-nyílásaiból a várfalak fenti szakaszának védőit fegyvertűz alá vegye és övéinek rohamát elősegítse.

Korom sötét éj volt. A zászlóalj — böröndjeit hátrahagyva — teljes csendben vonult a kijelölt pontra és megszállta az ott talált, lakóitól tel-

jesen elhagyott házakat. Reggel 3 órakor kezdődött a roham. A roham-oszlopok magukkal hozták a falak megmászásához szükséges létrákat még pedig olyképen, hogy minden zászlóalj két százada létrát vitt, míg az utána következőknek azokat meg kellett mászniok.

Mikor a mieink támadása a várban észre véve lett, nyomban megkezdődött a várvédők tüzelése és egy valóságos tűzhányóként szórta a várhegy a százszoros halált vitéz honvédeink tömör soraiba. Ha már fizikai lehetetlenség számba ment a falak megközelítése, még inkább vált lehetetlenné azoknak megmászása, amennyiben a honvédek által odahozott létrák mind rövidek voltak és alig értek a falmagasság feléig. De az I. hadtest sem hatolhatott előbbre, mint-hogy a rés még igen magas-, az odavezető domboldal pedig igen meredeknek bizonyosodott. Létráikat tehát nagyobb részét otthagya, tértek lassanként az egyes roham-oszlopok táborhelyeikre vissza.

Míg ezek a várfal alatt történtek, azalatt a 9-ik honvéd-zászlóalj fegyver-tüzével pásztázta a falak szélét és ezen foglalkozásába olyannyira belemelegedett, hogy észre sem vette a támadó csapatok visszatértét, csak akkor, midőn már teljesen nappallá lett. Ennek beálltával azonban nem igen vonulhatott vissza a teljesen nyílt Vérmezőn át, máskülönben megtizedelve érte volna el táborhelyét — így hát akarva, nem akarva — továbbra is ottmaradtak vitézeink megelőző éjjel elfoglalt szállásaikban és egész nap ki sem mozdultak, mert mihelyt csak egy vörös-sapkás is fel merte emelni a fejét, nyomban érte őt a granicsárok üdvözlése. Végre 17-én éjjel hagyhatták el eddigi búvóhelyeiket, hol nemcsak az ellenség golyóitól, hanem az éhségtől is kietlenné vált a tartzkodás.

Május 18-án zászlóaljunk minden századában egy altiszt és egy közvitéz vitézségi érdemrenddel lett kitüntetve. A legénység maga választotta ki századonkint az e kitüntetésre leg-

érdemesebbet. Sóhalmy naplójában olvassuk, hogy id. Majos Dániel kapitány századában egyhangulag jelentette ki az egész legénység, hogy „Sóhalmy György szakaszos tizedes érdemi meg a kitüntetést.“ Az 1-ső századból a tarcali születésű Farkas Vince köztívész kapta meg a vitézségi érmet. A többi századok kitüntetettjeit — sajnálatunkra — nem sikerült megtudnunk. Ezúttal megjegyezzük, hogy Budavár ostromlásának tartama alatt a III. hadtest zászlóaljai tulajdonképpen csak 5—5 századból állottak, amennyiben még április 16-án Görgey Ármin őrnagy parancsnoksága alatt a bányavárosok megszállására egy külön szervezetű mozgó hadoszlop állítottott össze, melynek minden III. (és talán más) hadtestbeli zászlóalj 1—1 századot engedett át; a 9-ik zászlóaljból került Fáy János százada ezen hadoszlophoz, mely csak a második váczi csata után lett ismét felosztatva.

A várbeliek tartván egy újabbi éjjeli rohamtól, mihelyt sötétedni kezdett, hosszú póznákra akasztott és égő szurokkal telt vas üstöket lógtak le a várfalon, melyeknek lelövése azonban ostromló tüzéreinknek egyik legkedvesebb foglalkozását képezte.

A (nyárshegyi) leszerelő üteg folytatta azalatt a rés tágítását, sőt Görgey egy földalatti robbantó akna fúrását is rendelte el, mely ép' a várfal alá érve, annak ledöntését eredményezhette volna. De a milyen türelmetlen volt a magyar fővezér, nem akarta az aknafúrás eredményét bevárni és 21-iki hajnalra újabb rohamot parancsolt.

Budavár
bevétele
máj. 21-én.

Ezen harmadik megrohanás alkalmával kellett mindössze 19 honvédzászlóaljnak, továbbá 4 vadász- és utász-századnak létrákkal telfegyverkezve a falakat megmásznia, 15 zászlóalj maradt egyelőre a második vonalban vissza.

A vörös-sapkások zászlóalja ismét az utóbbi csoporthoz tartozott, mi arra hagy következtetni, hogy a legénység létszáma már igen ki-

csiny lehetett; feladata pedig volt ugyanaz, melyet a második roham napján kellett teljesítenie.

A zászlóalj tehát május 20-án este 10 órakor hagyta el ismert táborhelyét és teljes csendben vonult a mai Attila-útcai házakba, hol a reggeli 3 órát a legnagyobb türelmetlenséggel várta. Alig hangzott el május 21-én reggel a várbeli toronyóráról a három ütés, megszólaltak egyszerre a már rég óta jól beállított rohamágyúk és megindult a roham.

Az I. hadtestnek a rés felé kellett tartania, melynek megmászására a 44-ik, 47-ik és 116-ik (régii $\frac{3}{39}$) honvéd-zászlóalj, lett az első vonalba vezényelve, ezen csoportból jobbra haladt a 17-ik és 34-ik zászlóalj a szepesi 19-ik honvéd-zászlóalj a hegy tövében csatárláncot alkotott és ott állva épen úgy pásztázta az előtte levő várfal szegélyét, miként ezt valamivel feljebb a 9-ik zászlóalj tevé. A vár ezen helyén állott a császáriak részéről a Ceccopieri-ezred egy zászlóalja, mely kezdetben ugyan erősen tüzelt az ostromló magyarokra, de mihelyt a 47-ik zászlóalj megvetette lábát a vár fokán, azonnal megadta magát, úgy, hogy reggeli 4 órakor a fenti 3 magyar zászlóalj már a várban volt, öt órakor pedig már azt jelentette az I. hadtest parancsnoka — Nagy Sándor tnk. — Görgeynek: „Ha Isten is úgy akarja, tartani fogjuk magunkat a várban, melynek egy részét, az (udvari) ólak táját, 9 zászlóalj hadtestemből már elfoglalva tartja“.

Csak jóval később mászhatta meg a IV. sz. rondellát Knezich hadteste, de a mint annak első vonalbeli zászlóaljai a vár fokára értek, nem túrtöztették magukat többé a vörös-sapkások és elhagyva Attila-útcai állomásukat, siettek a bécsi kapu felé, hol az ottani létrákon felkuszva, csakhamar a várban termettek ők is és Bárczy József zászlótartó magasra lobogtatta a 9-esek zászlaját.

Az ott állott granicsárokot a Disz-tér felé szorítják honvédeink, míg az I. hadtestbeli

zászlóaljok ugyanazt művelik a szent György-térről lépésenkint hátráló ellenséggel olyannyira, hogy a még nem kapitulált várórség most valósággal két tűz közé került. Glevitzky Sándor hadnagy néhány honvéddel a IV. számú rondellába fut, hogy az ott álló könnyebb ágyukat az osztrákokra irányíthassa, de hasonló szándéktól vezérelve siet ugyanoda egy 121-ik zászlóaljbeli hadnagy; futólag néznek egymásra, nincs idejük az ismerkedésre és még sem állják meg, hogy egymás nyakába nem borulnának. — a másik hadnagy Tremmel Károly, az ó-moldovai szerb-ölő volt, ki még ősszel elszármazott a zászlóaljtól és időközben hadnagy lett a régi Vasáknál, kiknek egyik zászlóalja most a 121-ik számot nyerte. Pillanatnyi volt a viszontlátás és a következő percben már elválnak — talán örökre.

A Dísz-térre érve veszik észre vitézeink, hogy egy vegyes csapat — honvédek és gránicsárok — egy halálra sebesített fő-tisztet hordanak, — Hentzi volt, kit súlyos sebbel a kórházzá átalakított iskolaépületbe szállítottak.

Két óra felé hatalmas robbanás hallatszott, — Alnoch akarta a lánchídat légbe röpíteni, de csak magát emésztette el. Hét óra után elnémult minden csatazaj, az egész még életben maradt várórség — 113 tiszt és 4091 legény — foglyul esett. Budavára ismét a mienk!

Kevéssel később jelent meg Görgey a várbán. Óriási éljenzéssel fogadják honvédeink. A 9-ik honvéd-zászlóalj közvetlenül tőle nyeri a parancsot, hogy a városháza előtti téren egyelőre készenlétes tartalék gyanánt telepedjék le. Az egész éjen át ébren volt zászlóalj fáradtan, étlenül és minden ital nélkül táboroz a kijelölt helyen. Egyszerre dobpergés hallatszik, — a tisztek és legények fegyverbe állanak, — ismét Görgey tnik a közeledő, ki a zászlóalj után néz. De annak alig a fele van együtt, mert majdnem minden kapubejáratban alszik 5—10 vörössapkás. Görgey szerfölött ingerült emiatt és

megdorgálja a zászlóalj-parancsnokot, a zászlóalj-parancsnok felaprózza a dolgot a századok számára, az altisztek pedig értenek az ilyen dologhoz a legjobban és kézzelfoghatóan magyarázzák meg az alvás és ébrenlét közötti különbséget Az általános öröm érzetébe vegyült mégis — legalább a vörös-sapkásoknál — egynehány csepp üröm is

V.

A nyári hadjárat.

(Május 22 — augusztus 13-ig.)

Budavárának bevétele után az ott alkalmazott hadtestek az Alsó-Vág felé vették útjokat, miközben a III. hadtest május 27-én Veresvárra, 28-án Doroghra, 29-én Esztergomba, 30-án Köbölkútra, 31-én Perbetére, június 1-én pedig Érsekújvárra érkezett, hol egyelőre táborba szállt és a Vág vonalát figyelte meg. A III. hadtesttől balra — Ó-Gyalláig kiterjeszkedve — állott a II. hadtest, míg az I. Érsekújvártól feljebb — Komjáth tájékán — állapotott meg. A Kmety-féle hadosztály Székesfehérváron és Pápán át Mórchidára — Gyórtól délre — menetelt, míg ezen utóbbi városnál még április utolsó napjai óta a VII. hadtest állott. A Rába és a Vág mentében felvonultatott magyar hadak összekötő kapcsát képezte Komárom vára, melynek őrserege a VIII. hadtest nevét viselte. Az összes itt felsorolt magyar csapatok létszáma kitett 60.000 embert 213 ágyúval; hozzájuk számíthatók még a bányavárosokban működő Görgey Ármin-, Horváth- és Beniczky-féle hadoszlopok, összesen vagy 5000 ember és 16 ágyú.

A magyarok ezen főserégével szemben szervezkedett Pozsony környékén az osztrák főserég, mely négy hadtestből és Panintine orosz hadosztályából állott, állománya kitett 83.000 embert 336 ágyúval. Június 10-én a következőképen

Hadászati
áttekintés

csoportosultak az ellenséges seregtetek: a legszélsőbb jobbszárnyon — Sopron és Nagy-Cenk között — állott a III. hadtest Schwarzenberg herceg és altábornagy parancsnoksága alatt; Moson és Öttevény között táborozott a Schlick-féle I. hadtest; a Csallóközben — Vásárút-Bős vonalában — állott a II. hadtest Csorich altábornagy alatt, ki azonban egyik dandárát Pott tábornok alatt egészen a Vágig, Farkasdra tolatta előre; a IV. hadtest — Wohlgemuth altábornagy parancsnoksága alatt — képezte az osztrák hadállás balszárnyát és a következő helyeken táborozott: Perin dandára állott Szereden, Jablonowszki-é Galgócnál, Theissing és Lederer (lovas-) dandárai képezték a hadtest-tartalékot Nagy-Szombaton, Benedek dandára — a Szepességéről Rózsahegyen átjövet — elérte Trencsént: Paniutine orosz hadosztálya — általános hadsereg-tartalékként — Bazin és Modor környékén tartózkodott. Haynau főhadai szállása Pozsonyban volt. Az osztrák fővezér terve volt egész hadseregét a Duna jobbpartján összpontosítani és Győr irányában megkezdeni a támadást, de még mielőtt Csorich és Wohlgemuth csapatjai megkezdték volna az oldalmenetet, megtámadták őket a Vág mentében felvonult magyarok.

Zsigárdi út-
kőzet
jun 16-án.

Görgey hadműveleti irodájának tervei szerint a fő-sereg nyári hadjárata a Vág folyó jobb partjának birtokba ejtésével vette volna kezdetét. Ennek bevezetéséül a II. hadtest június 12-én Gutta mellett átkelt a Vágon és Sereg-Akolra érve ott egy újabb hídát veretett az érsekújvári Dunaágon, majd jún. 16-án hajnalban azon átkelt és Királyrév meg Zsigárd irányában nyomult előre, honnét Pott dandárát szerencsésen meg is futamította, de midőn ez délután a Nagy-Szombatról lesietett Theissing-dandártól megsegítve ellentámadást intézett, kényszerült Asbóth a II. hadtesttel Sereg-Akolra visszatérni és csak jobboldali szárnyoszlopa maradt Rakovszky őrnagy parancsnoksága alatt Farkasd és Negyed között a Vág jobb partján vissza.

Knezich hadteste ezen időben még mindig Érsekújváron táborozott és csak egy gyöngye elővédje volt a Vág vonaláig Tornócra előretolva. Ezen elővéd — ugylátszik — épen a mi vörösapkásainkból állhatott, erre hagy következtetni ugyanis Sóhalmly naplója, mely szerint a 9-ik honvéd-zászlóalj jún. 13-án Tornócra érkezett. A hadműveleti iroda fenti terve értelmében kellett volna a III. hadtestnek Farkasd és Negyed között hasonlóképen, még pedig akkor, a Vágon átkelnie, mikor a II. hadtest Zsigárdot már hatalmába kerítette, minthogy azonban Asbóth 16-án nem reuzált, Knezich sem kísérlette meg az átkelést, bár alparancsnokai őt erre fel is szólították. Pedig, ha a III. hadtestparancsnoka tanácsadóira hallgat és nem ragaszkodik egyoldaluan a rendelet betűihez, másképen dőlt volna el a zsigárdi ütközet sorsa.

A 9-ik zászlóalj teljesítette azalatt az elővéd tisztjét és figyelgette a Vág tulsó partját, melyen Pott és Perin dandárainak előőrsei állottak. A kölcsönös megfigyelés hol barátság-talan lövöldözéseket, hol pedig nagyon is kedélyes jeleneteket eredményezett. Az utóbbiaknak egyikét nyújtandó, legyen szabad Sóhalmly naplójának erre vonatkozó szakaszát visszaadnom:

„Június 19-én voltam én a tornóci vágmenti előőrs parancsnoka, s miután szokásban volt egymásra átlövöldözni, én oda kiáltottam németül: „Testvér! ne lövöldözzünk egymásra! hátha kárt teszünk valamelyikünkben?“ Egy osztrák tiszt a másik partról visszakiáltott: „Igazad van testvér!“ Erre úgy ők, mint mi felmentünk a gátra, s én új testvéremmel elkezdtem alkudozni. Felszólítottam, jöjjön át hozzánk, látogasson meg. Szavamat adtam, hogy visszaeresztjük. Nem mert a Vágon átúszni, de ő is szavát adta, hogy nem lesz bajom, s vissza ereszt, ha átmegyek. Nem sokáig haboztam, hanem nekivetkőzve beugrottam a vízbe. Majdnem életembe került ez a tréfa. A Vág folyó ragadós és sok benne az örvény.

Mintegy ötszáz méternyire ragadott lefelé, s erőmet veszni éreztem. Hol a víz alá merültem, hol pedig fent voltam. A vízszínén levén, oda kiáltottam embereimnek, mentsenek ki, vagy lőjjenek agyon. A túlsó parthoz közel levén, az osztrák tiszt egy hosszú póznát nyújtott felém s életem mentve volt. Az osztrák előőrsök lengyelek voltak. Először is egy bádog-edényből borral kínáltak, azután elkezdtünk németül és lengyelül beszélgetni, hogy voltaképp miért is harcolunk egymás ellen. Én megmagyaráztam nekik, hogy mi védjük magunkat. Az osztrákok le akarnak minket igázni. Magyarország védi jogait, s nemcsak a saját szabadságáért, de Lengyelország fölszabadításáért is küzd. Fölszólítám, jőjjön át hozzánk, hiszen „Venger Pollak, su dwa bradje!“ A lengyel nevetett, s megszorítá kezemet. Ezalatt a hadnagy egy malomból csónakot kerített elő, s én elbúcsúzva az ellenséges előőrsoktől, a hadnaggyal együtt beültem a csónakba, s átjöttünk az innenső partra, honnan visszavezett. Tudni akartam, hogy hívják ezt az emberbarátot, a ki életemet megmenté. Nem mondta meg a nevét.“

De nem minden kedélyeskedés tartotta meg mindvégig ezen barátságos jelleget. Erre vonatkozólag olvassuk Glevitzky följegyzéseiben, hogy a szellőczei előőrség Jarabek nevű tizedese szintén átúszott a tulsó partra, az osztrákokkal beszélgetett is, de mikor visszatért, bizony akkor utána röpiült már egynehány golyó és Jarabeket meg is büntette ezen vakmerőségeért a zászlóaljparancsnok

Peredi csata
június
20—21-én.

Június 20-án lett a II. hadtest ismét Zsigárd megrohanására előreküldve és fényesen meg is oldotta e napon a neki szánt feladatot, amennyiben Theissing és Pott dandárait nemcsak Királyrév- és Zsigárdról, hanem Alsó-Szély- és Peredről is elkergette olyannyira, hogy ezek csak Vizkelet-Taksony vonalában állapodhattak meg. Most végre kelt át Farkasdnál a Vág balpartjára a III. hadtest és állást foglalt Pered

községe és a Vág folyó között, mire a 9-ik zászlóalj első négy százada a farkasd-negyedi híd védelmére visszamaradt, annak 3-ik osztálya azonban a hadtest után Peredre vonult. Görgey nem lévén megelégedve Knezich eddigi viselkedésével, megfosztotta őt a hadtestparancsnokságtól és azt Leiningen ezredesre ruházta át, kinek hadosztályát viszont Földváry alezredes nyerte el, minnek a vörössapkások — a tápióbicskei jelenetből folyólag — nem igen örültek. De ha Knezich eltávolítása érthető is, teljesen indokolatlan volt azonban Asbóth egyidejű elmozdítása a II. hadtest fölötti parancsnokságtól, ki a peredi csata első napján úgy intézkedéseivel, valamint többször tanúsított vitézségével alantóságainak bizalmát minden tekintetben kivívta, hibázott azonban — Görgey szerint — abban, hogy túlönhatalmilag járt el, míg Knezich megfenyített bűnét ép annak ellenkezője képezte. A II. hadtest élére került most Kászonyi ezredes. Teljesen új parancsnokokkal az élükön néztek most csapataink a jövő további küzdelmeinek elejébe.

Egyrészt a megelőző nap kudarcát megtorlandó, másrészt pedig, hogy Haynau seregének a Duna jobb partján tervezett összpontosítását palástolja, indult Wohlgemuth altábornagy június 21-én Pott, Theissing, Perin dandáraival és a segítségére küldött Paniutine-féle orosz hadosztályllyal — vagyis összesen $28\frac{1}{2}$ zászlóaljjal, 13 lovas-századdal és 96 löveggel — a magyarok II. és III. hadtestének megtámadására, mely két seregetest mindössze csak $19\frac{2}{3}$ zászlóalj-, 21 lovasszázad- és 80 lövegből állott.

Délelőtti 10 órakor közelítették meg az az osztrákok Alsó-Szélyt és Peredet, s csakhamar megindult a harc. A II. hadtest a megelőző napok küzdelmeitől megtizedelve, a rossz élelmezési viszonyokból folyólag étlen-szomjan és Asbóth igazságtalan eltávolítása miatt elkeseredve, nagyon lanyhán küzdött úgy, hogy Theissing dandárának, valamint a segítségére

küldött Briänsk-ezredbelieknek sikerült csakhamar Alsó-Szély birtokába helyezkedniök, mire nevezett hadtestünk — Theissing dandárától üldözve — Királyrév felé huzódott vissza.

A Briänsk-ezred erre Pered nyugati oldalának esett, míg az orosz hadosztály többi 3 ezrede és Pott dandára azt északról, Perin dandára pedig keletről rohanták meg. A majdnem háromszoros túlerőtől megtámadott III. hadtest minden embere oroszládként küzdött és ugyanakkor esett el a Pereden harcoló 3-ik vörösapkás osztályból Czikó százados, a 6-ik század parancsnoka, míg az 5-ik század-é, Balogh István százados, körülbelül 40—50 legénnyel együtt fogságba került. Elvégre kényszerült Leiningen még is a III. hadtesttel Peredet elhagyni és Zsigádra visszavonulni, honnét azonban — mint-hogy a II. hadtest azalatt Királyrévet szintén elhagyta — Negyed felé tért ki, hol miként tudjuk a 9-ik honvéd-zászlóalj első 4 százada a híd őrizetére visszamaradt. Ezen kelt át a hát-ráló III. hadtest, miközben zászlóaljunkból sokan a Vágba fúltak, s midőn az utolsó ember is a Vág partjára menekült, felgyújtották a hidat. A II. hadtest Sereg-Akolnál rendezkedett.

Nagy volt ezen vesztett csatának erkölcsi hatása. Az oroszok beavatkozása immár kétségtelessé lett és mély levertség fogott el vezért és katonát egyaránt. Pedig, még 21-én is győztünk volna, ha Görgey a Szereddal szemben tétlenül álló I. hadtestet idejekorán lerendeli...

Összpontosítás Komáromnál.

Csak jún. 26-án tudta meg Görgey hadműveleti irodája, hogy Haynau hadserege elhagyja a Duna bal partját és Moson—Sopron között pontosul össze. Gyorsan kiadattak tehát a parancsok, hogy a Vág mentében álló hadtestek a Rába-vonal védelmére levonuljanak, de már későn volt. Még június 28-án foglalta el Haynau Győrt, mely napon a II. hadtest még csak Gönyőre, a III. Komáromba, az I. meg épen csak Hullra érkezett meg. Ily körülmények között tehát nem maradt egyéb hátra, mint

az egész sereget a komáromi sánc-táborban egyesíteni és csak az elvágott Kmety-féle hadosztály csatlakozott — Paks irányában elvonulva — a magyar déli hadsereghez.

Július 2-án közelítette meg Haynau hadserege — Győről jövet — a Czoncó-patak vonalát, miközben a Schlick-féle I. hadtest a hadsereg bal, a Wohlgemuth-féle IV. hadtest annak jobb szárnyát alkotá, Paniutine hadosztálya és a III. hadtest pedig Wohlgemuthot követve a második vonalban haladtak. (Csorich II. hadteste a Csallóközben maradt és Komáromot figyelte meg.) A Czoncó mentében álló gyöngye magyar csapatokat viaszorították ugyan a császáriak és ettől elragadtatva, már az egész sánc-tábor átkarolására vállalkozott Haynau, minek előzményéül a Wohlgemuth-hadtestbeli Benedekdandárnak Ó-Szőnyt kellett megszállnia, de csakhamar bekövetkezett a visszahatás. Görgey ugyanis a VIII., II. és VII. hadtest rendelkezhető csapatjait Schlick és Wohlgemuth elé vezeti, a III. hadtestnek pedig meghagyja, hogy Ó-Szőnyt foglalja vissza.

Második komáromi csata július 2-án.

Schlick nem képes a magyarok erélyes támadásának ellenállni és csakhamar Ács irányában a Czoncó-patak másik oldalára menekül, sőt a csémi magaslatokon felvonúlt Paniutinét is hívja segítségül. Görgey most az utóbbi, valamint Simbschen osztrák lovassága ellen 24 huszár-századot küld a küzdelembe, melyek azonban — minthogy ép' akkor az őket személyesen vezető Görgey megsebesült és a IV. osztrák hadtest is átkarolással fenyegetett — nemsokára visszatértek.

Ennél még kedvezőbb kimenetelű volt a III. magyar hadtest harca Ó-Szőnynél. Őt zászlóaljjal indult Leiningen — délután 4 óraker — ezen helység visszafoglalására. Az első rohamnál sikerült neki a helység közepéig behatolnia, hol most elkeseredett küzdelem fejlődött. Háromszor kénytelenek vitéz honvédeink a faluból kitakarodni, de mindannyiszor törnek be újra, míg

vége Benedek tábornok negyedszer kiverve, Mócsára húzódott vissza.

A 9-ik honvéd-zászlóalj nem vett részt ezen első vonalbeli csapatok rohamában, amennyiben az új-szönyi hídfőben elhelyezve lévén, a harcba szintén befolyó nehéz ütegek fedezetéül szolgált.

Válságos napok Komáromban.

Nagy izgalmat keltett a komáromi táborban júl. 3-án azon hír vétele, hogy a megelőző napon Pesten tartott minisztertanács határozata értelmében Görgey tnk a főserég fölötti parancsnokságtól megfosztván, helyette Mészáros altn. helyzetetett a hadsereg élére. A hadsereg tábornokai azonnal kijelentették, hogy csakis Görgey alatt hajlandók szolgálni és ezen elhatározásukat Klapka és Nagy Sándor tábornokok által tudatták is a kormánynyal, mely ezen válságos időben a tábornoki kar kijelentését ugyan tudomásúl vette, de csakis azon kettős föltétel alatt, hogy Görgey legalább a hadügy-miniszterségről mondjon le és hogy a hadsereg nagyobb részét Budapest, illetve az alsóvidék felé indítsa útnak, hol ez a többi hadakkal egyesítve, újra kezdhethé meg akár az osztrák, akár az orosz fősereggel szemben a támadó hadműveleteket. Görgey elfogadta az első föltételt, de a hadsereg levezetését megelőzőleg kívánta, hogy még egyszer kíséreltessék meg a Duna jobb partján az áttörés és csak ha ez eredménytelen maradna, vonúljanak le az illető hadtestek a Duna balpartján.

Harmadik komáromi csata július 11-én.

Ezen áttörési kísérlet napjául kijelöltetett július 11-ike, melyen azonban nem Görgey parancsnokoskodott — minthogy ép' akkor a júl. 2-iki incidensből folyólag erős seblázban feküdt — hanem az utána jövő rangidősebb tábornok t. i. Klapka György.

Reggeli 9 óra tájban sűrű ködben indultak el a magyar hadoszlopok a küzdelembe és két óra után dördültek meg az első ágyú-lövések.

Aschermann ezredes a II. és VIII. hadtest

egy-egy hadosztályával, úgyszintén a VII. hadtest Schlick ellen indultak az ácsi erdő irányában támadásra; Pikéty — csakis a mai napra összeállított — lovassága (32 század) és a III. hadtest Wohlgemuth és a tőle jobbra álló Paniutine ellenében fejtették ki erejüket Csém-Pusztá és Kis-Igmánd vonalában; az I. hadtest Mócsa felé haladt, hol Bechtold lovas-hadosztálya és a III. osztrák hadtestbeli Wolf-dandár állott; a VIII. hadtest kiegészítő részét alkotó Eszterházy-éle hadosztály Ó-Szönyön át Almás-pusztára menetelt; az időközben szintén Komáromba vonult Görgey Ármin-féle hadoszlop a jobb szárny számára tartalék-viszonyba lépett; a II. hadtest felmaradt része Komárom őrségét képezte. Itt megjegyezzük még, hogy az osztrákok részéről a III. hadtest (Wolf dandárának kivételével) Budára tartott és aznap már Tatán járt. Az áttörést célzó magyar haderő kitett 40.000 embert 160 löveggel; de ezen áttörési kísérlet nem sikerülhetett már azért sem, amennyiben ezen erő az egész vonalon egyenletesen oszlott meg és sehohsem érvényesülhetett a túlerő.

A III. hadtesthez tartozó 9-ik honvéd-zászlóalj már éjjel után hagyta el uj-szónyi táborát, miután megelőzőleg két napra kapta ki az élelmet és egyelőre Ó-Szöny irányában menetelve, nevezett községtől délre rövid időre megpihent és megétkezett. A köd felszállása után utnak indult az egész hadtest, mely a nagy-igmándi úton és tőle jobbra-balra haladva, a magas vetésektől fedetten majdnem észrevétlenül közelítette meg Herzinger-hadosztályát a Wohlgemuth-féle hadtestből, még pedig olyannyira, hogy a Rajta! Rajta! kiáltással előtörő honvéd-zászlóaljak az egész hadosztályt a legnagyobb zavarba hozták és ez a következő pillanatban hanyatt-homlok futásnak eredt. Ha most Pikéty jobbról és Nagy Sándor az I. hadtesttel balról csatlakoznak a III. hadtesthez, alighanem sikerült volna az áttörés, de az előbbi mitsem tett a csata egész folyama alatt, az utóbbi pedig még

messzire volt és legfeljebb ágyúharcra szorítkozhatott.

Ily módon rendezkedhetett egyrészt Herzinger hadosztálya, de Haynaunak módjában állott másrészt a Paniutine-hadosztályt is elővezethetni, s midőn befejezésül még a Bechtold-féle lovas-hadosztály egyik dandára — Simbschen tnk. alatt — ugyancsak Leiningen ellen fordult, mit annál inkább tehetett, miután a vele szemben álló Nagy Sándor őt abban nem akadályozta, akkor nem állhatta meg többé helyét a III. hadtest és eleinte lépésben, majd egyre gyorsabban hátrált, míg végre kötelékeinek teljes felbontásával futni kezdett.

A III. hadtest ezen szégyenletes futásában nem képezett kivételt még a 3-ik fehér-tollas zászlóalj sem, mit Hegyesi leginkább azon körülménynek tud be, hogy a zászlóaljhoz Budavár ostromának tartama alatt 300 somogyi ujonc vonult be, kikhez valamivel később még 200 csatlakozott.

Csak egy zászlóalj játszotta ezen fejtelenség közepette a fehér holló szerepét — értem a vörös-sapkás 9-ik zászlóaljat, melyről a fenti Hegyesi is a következőket mondja: „Kivételt a páni félelem alól, s ezt be kell ismerni, csak a 9-ik zászlóalj képezett“. Nem is vesztett az nagyon sokat, amennyiben egész vesztesége július 11-én — Sóhalmy szerint — mindössze csak 14 halott- és 54 sebesültből állott.

Minthogy időközben a jobb szárnyon harcoló Aschermann és Pöltenberg-féle hadoszlopok sem voltak képesek Schlick harcvonalain keresztülhatolni, beszűntette Klapka délután öt órakor a harcot, mire az összes csapatok újra a sánc-táborba vonultak vissza.

Az osztrákok és oroszok vesztesége volt holtak- és sebesültekben körülbelül 800 ember, a magyarok-é majdnem kétszer annyi.

A Duna jobb partján megkísérelt áttörés eszerint nem sikerült, de a 9-ik honvéd-zászlóalj emlékét megillető babérkoszorúhoz fűződött

egy újabb levél, mely Csém-Pusztá virányain hajtott ki

A kormány által szabott föltétel szellemében a magyar fő-seregnek most már a Duna bal partján kellett Budapest irányában levonulnia. Julius 12-én, a késő esti órákban, indult el Görgey Ármin hadoszlopa, továbbá az I., III. és VII. hadtest — összesen vagy 30,000 ember 140 löveggel — Bátorkeszire, míg a II. és VIII. hadtest — összesen 18,000 ember, 18 tábori ágyuval és a vár-tűzérséggel — Klapka tnk. parancsnoksága alatt Komáromban maradt vissza. Julius 13-ikáról — 14-ikére virradó éjjel érkezett a levonuló sereg Szob- és Damázsdra, honnét 14-én ugyancsak későn este Vác felé indultak tovább a magyar hadoszlopok.

Komárom elhagyása.

Julius 15-én korán reggel érkezett Nagy Sándor a saját hadtestével és Görgey Ármin hadoszlopával Vácra, hol az időközben már Aszódra érkezett orosz fő-seregnek egyik előretolt csapatjára — Bebutow hadoszlopára — bukkant és azt Kis-Ujfaluig szoritotta vissza, minek megtörténtével a magyar hadak Vácztól délre — Hétkápolna és Duka vonalában — szállottak táborba.

Második váci csata
júl. 15—17-én.

Vác elvesztésének hírére Rüdiger tnk. — a 3-ik orosz hadtest parancsnoka — Sass csapatosztályát Sződ, Offenberg-ét pedig Kis-Ujfalu irányában tolatta előre. Sass közeledtének hírére délutáni egy órakor újra fegyverbe állottak a magyar csapatok és heves tüzeléssel fogadták az orosz hadoszlopot, mely — kiváltképen miután akkor már Leiningen hadteste is megérkezett és Vácot megkerülve az oroszok jobb szárnyát átkarolással fenyegette — tanácsosabbnak vélte a visszavonulást és csak a dukai és szódi szőlőket hagyta azontul is gyöngye előőrs-csapatokkal megszállva. Az oroszok aznap 200 embert vesztek holtak- és sebesültekben.

Paskievits július 16-án Hartyán közelében pontosította össze 3-ik és 2-ik hadtestét (körülbelül 50,000 embert), s onnét akarta a délvidékre

törekvő Görgeyt ezen áttörési kísérletében megakasztani, esetleg, ha a magyar fővezér Vácznál megállapodnék, őt ugyanott megtámadni.

Az ellenséges túlerő tudatában nem merté Görgey a déli irányban való elvonulást kieroszakolni, s ahelyett július 16-án inkább várakozó állásba helyezkedett, elkészülve lévén arra, hogy Paskievits által még aznap megtámadtatnék; miután azonban ezen várt támadás elmaradt és neki a kormánynak adott szavát mégis be kellett váltania, eltökélte magát arra, hogy július 17-én korán reggel Balassa-Gyarmat felé elvonul és onnét igyekszik majd Losonczon, Rima-Szombaton és Miskolczon áthaladva a Tisza balpartjára jutni. Az erre vonatkozólag még este kiadott rendeletek megszüntették a visszavonulás sorrendjét, mely szerint legelsőnek a VII., azután az I. hadtestnek és Görgey Ármin hadosztaljának, végül pedig — mint utóvédnek — a III. hadtestnek kellett Váczt elhagynia.

Még alig kezdték meg azonban Görgey Ármin és Leiningen hadosztaljai a visszavonulást bevezető mozdulatokat, midőn július 17-én virradatkor, a Kis-Hartyánról előnyomuló orosz hadsereg előhad-lovassága, a Duna mentében haladva, Görgey Ármin csapatjába ütközik és miután ennek előőrsei már be voltak vonva, azt meglepetésszerűleg megtámadva, zavarba is ejti, miközben az orosz lovasság Vác utcáiba hatol és 4 ágyút birtokába kerít. Az alatt Leiningen csatarendbe állította hadtestét és annak egyik felével a dukai hegyen mutatkozó ellenség feltartóztatása céljából állást foglal, másikával pedig a Görgey Ármint szorongató orosz hadosztal visszaverésére Hétkápolna felé nyomul előre, miközben egyik zászlóalja a városon áthatolva, az ellenségtől elvett 4 ágyú közül is 3-at visszafoglalt.

Hogy 9-ik zászlóaljunk melyik hadosztal kötelékében vett részt a július 17-iki csatában, azt nem sikerült megállapítanunk; de hogy tényleg kivette a részét a küzdelemből, azt úgy Só-

halmy naplójából, valamint Hegyesi könyvéből, minden kétséget kizáróan tudtuk meg.

Görgy Ármin hadoszlopának kiszabadítása után Leiningen hadteste az időközben háromszoros túlerővel felfejlődött ellenséggel szemben nem vehette föl a további harcot és feladatának értelmében kezdte meg lépésenként a visszavonulást, miközben seregének jelentékeny része (valószínűleg a Hétkápolnáról visszatérő csapatosztály) ismét a városon vonult keresztül, míg a másik oszlop — mely eddig Dukával szemben harcolt — a várost megkerülve, indult egyenest a rétsági útra.

Hogy zászlóaljunk valószínűleg a hétkápolnai csoporthoz tartozott, kitetszik abból, hogy — Sóhalmy naplója szerint — tényleg a városon áthaladva, ejtette meg visszavonulását, miközben az általunk nagyon is értékesített napló szerzője az üldöző kozákok kezébe esett. (Hat napon keresztül az oroszok foglya lévén, sikerült hőszünknek a hetedik napon egy pék házába szöknie, hol péklegény ruhába bujtatva, dagasztotta a kenyeret mindaddig, míg az oroszok Vác vidékéről teljesen el nem takarodtak; csakhogy akkor nem volt már híre-nyoma sem a magyar hadseregnek, s így egyelőre Komáromba tért vissza, majd pedig a vár átadása után, szüleit kereste fel).

Visszatérve hadtestünkhöz, felemlítendő, hogy az Vác elhagyása után a váczi hegy délkeleti lejtőjén még egyszer állást foglalt és majdnem az egész orosz tüzérség felfejlődését erőszakolta ki, minek elérével estefelé Rétságra huzódott vissza, hol a III. hadtestet Pöltenberg váltotta föl a hátvédői tiszt teljesítésében.

Julius 18-án érkezett a III. hadtest Balassagyarmatra, 19-én Losoncra, 20-án Osgyánba, 21-én Putnokra, 22-én Sajó-Szent-Péterre, 23-án Alsó-Zsolca és Arnóth környékére, hol 25-ig vesztegelt, miközben tőle északra (Arnóhtól— Szikszóig) az I., délre pedig (Alsó-Zsolcától— Ónodig) a VII. hadtest foglalt állást.

További
vissza-
vonulás.

Zsolczi
ütközet
júli. 25-én.

Ezen sajó-menti állásban támadta meg Görgey seregét július 25-én a Kápolna vidékéről visszatért IV. orosz hadtest Tscheodajew parancsnoksága alatt, míg a magyarokat eddig Losonczon át üldöző Sass tnk. Sajó-Vámos felől igyekezett Görgey jobb szárnyába jutni.

A nagyobb részt csak ágyúval folytatott harc Leiningen és Pöltenberg tüzérségét nem némította el és midőn a Sajóhoz közelebbre vonult orosz tüzérség már nagyon is kényelmetlenné vált, átgázolt Gózon alezredes, a 66-ik honvéd-zászlóalj parancsnoka, 50 válogatott legénnyel a Sajón és közvetlen közelből több ösztűzet adván az ágyukat kezelő legénységére, csakhamar visszavonulásra bírta az ellenséges ütegeket, mire — este felé — Tscheodajew az egész hadtesttel hasonlóképen visszavonult, sőt a következő napon vett parancs folytán Tiszafüredre menetelt, hol az orosz hadsereg zöme (II. és III. hadtest) már a Tisza jobb partjára kelt át. Görgey seregével szemben hagyatott Miskolcznál a bányavárosokból odarendelt Grabbe-féle hadtest.

Gesztelyi
ütközet
július 28-án.

A magyar főszereg júli. 27-én még hátrább vonult és a Hernád vonalát szállotta meg, miközben a III. hadtest Gesztely, a VII. Hernád-Németi, az I. pedig Csanálosnál foglalt állást: Görgey főhadiszállása Szerencsre került.

Július 28-án reggel 6 órakor közelítette meg a viszonyokat — úgy látszik — egyáltalában nem ismerő Grabbe a magyarok gesztelyi hadállítását. A kakiri parton állást foglalt Leiningen közvetlen-közelébe engedte az orosz hadoszlopokat, majd pedig jól irányzott ágyú-össztűzzel fogadja őket, mitől olyannyira megtántorodtak, hogy fejvesztetten futásnak eredtek és Putnokig meg sem álltak. Grabbe több mint 100 embertől álló veszteségével szemben volt az egész III. hadtestnek mindössze csak 1 sebesültje.

Ez volt a III. hadtestnek, ez volt a vörös-

sapkás-zászlóaljnak utolsó győzelme, utolsó ütközete!

Az orosz hadsereg tiszafüredi átkelésének hírére nem időzhetett tovább a magyar főszereg utoljára elfoglalt állásában és Tokajon áthaladva indult végső rendeltetése felé. Világos felé.

Július 19-én keltek át hadaink a Tisza bal partjára; 30-án érték el Nyiregyházát, honnét az I. hadtest Hadház—Debrecen irányában lett útnak indítva, míg a többi két hadtest júl. 31-én Nagy-Kállóra, aug. 1-én Nyir-Adonyba, 2-án Vámos-Pércsre, 3-án Kis-Marjára, majd még 4-ikére virradó éjjel Bihar-ra, 5-én végül Nagy-Váradra menetelt, hol az időközben, aug. 2-án Debrecennél teljesen megvert I. hadtesttel ismét egyesült.

De minek is szaporítsuk fájdalmunkat ezen gyászmenet egyes állomásainak részletes feltüntetésével Míg a dicsőség korszakának fegyvertényeit könnyedén jegyezte fel tollunk, — mintha most öntestünkbe mélyedne az a véső, mellyel az utókor számára jegyezzük fel e szomorú tényeket — vérzik szívünk és oly fájós a visszaemlékezés Elég tehát egy-néhány szóval elmondani az egészet Augusztus 9-én vonult be Görgey seregének él-hadával, az I. hadtesttel, Aradra; két nappal később lett ő az ország diktátora és ismét kétszer 24 órával később játszódtott le az utolsó felvonás: egy dicső hadsereg megszűnt létezni, — nincs többé

A fegyverletételt nem kerülhette el a mi zászlóaljunk sem, de ezen szomorú aktus részleteit nem ismerjük többé, nem jegyezte azokat fel talán senki, legalább birtokunkba nem kerültek ilyen feljegyzések. Azt sem tudjuk, mi történt a zászlóalj annyi dicsőségének csendes és még is olyannyira ékesszóló tanújával — a lobo-góval. Feldarabolták-e, miként azt a fehértollasok tevék? nem tudjuk. Eltűnt az is, miként az alatta küzdöttek . . .

De emlékek él! . . . Hirdeti azt egy hazafias utókor felkölt gondolkodásából folyólag napvilágot látott emlékkő; hirdesse azt félve közzétett gyöngé munkám is. Nagyobbak voltak tetteik, semhogy azokat kellőképen visszaadhattam volna, csak egy nem lehetett náluk sem nagyobb — a hazaszeretet és szent lelkesedés, mely az itt közlöttek megírására serkentett. Ez pedig sokat kiegyenlít . . .

Tartalom.

	Oldal
I. A zászlóalj megalakulásától — Fehértemplom megszállásáig	1
II. A délvidéki csatározások	18
III. Nagy-Becskerektől — Komáromig	35
IV. Budavár ostroma	54
V. Nyári hadjárat	61

